

XVIII A. ANTROSIOS PUSĖS VILNIAUS SPAUSTUVININKŲ ORNAMENTAI KAIP KNYGOS ISTORIJOS ŠALTINIS

Ina Kažuro

Vilniaus universiteto biblioteka
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas ina.kazuro@mb.vu.lt

Santrauka. *Straipsnis skiriamas XVIII a. spaustuvinių ornamentams kaip vienai iš svarbių knygos istorijos šaltinių grupių. Iki šiol Lietuvoje daugiausia tyrinėti XVI–XVII a. ir šiuolaikinės knygos teksto papuošimai. Dabartiniame tyrime pasirinkta kelias pjūviais išanalizuoti XVIII a. antrosios pusės Vilniaus institucinių spaustuvių ornamentus. Pasirinktos temos aktualumas pagrindžiamas ne tik XVIII a. ornamentų tyrimų trūkumu, bet ir problemomis, susijusiomis su anoniminių leidinių, plitusių rankinės spaudos epochoje, atribucija. Tyrimo šaltiniu tapo ornamentų atspaudai senosiose knygose ir XVIII–XIX a. pradžios Europos spaustuvinių vadovai bei Vilniaus spaustuvių inventoriai. Pirmoje tyrimo dalyje nustatyta, kad XVIII a. antroje pusėje Vilniaus spaustuviniai knygai papuošti naudojo smulkų lieta ornamentą ir šešių rūšių dekoratyvines plokšteles, raizytas medyje arba metale (t. y. atsklandas, užsklandas, vinjetes, inicialus, faktotumus ir inicialinės raidės papuošimus). Nepaisant aiškios plokštelių rūšių funkcijos, Vilniaus spaustuviniai laisvai eksperimentavo, perkeldami jas į netradicinę vietą knygoje. Antroje tyrimo dalyje, remiantis spaustuvinių ornamentų palyginimu, atskleidžiami ir interpretuojami Vilniaus spaustuvių sąveikos būdai: ornamentų paveldėjimas, darbo padalijimas, leidinių atnaujinimas kitoje spaustuveje, leidinių suklastojimas. Taip pat aptariami ornamentų mi-*

Received: 9/9/2019. **Accepted:** 30/9/2019

Copyright © 2019 Ina Kažuro. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access journal distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

gravimo ir kopijavimo atvejai, apsunkinantys anoniminių leidinių atribuciją. Nepaisant žvalgomojo pobūdžio, atliktas tyrimas leido atskleisti naujų XVIII a. Vilniaus spaustuvių veiklos faktų ir apčiuopti kai kuriuos vėlyvosios LDK kultūros savitumus.

Reikšminiai žodžiai: XVIII a. Vilniaus spauda, ornamentas, faktotumas, akademijos spaustuvė, bazilijonų spaustuvė, pijorų spaustuvė, pranciškonų spaustuvė, anoniminiai leidiniai.

Vilnius Printers' Ornaments in the Second Half of the Eighteenth Century as a Source of the History of the Books

Summary. *This article focuses on the 18th century printers' ornaments as an important group of sources of the history of the book. Until now, most studies in Lithuanian had focused on the decorations of books from the 16th–17th centuries as well as contemporary publications. The present study through several perspectives analyzes the ornaments of the institutional printing houses of Vilnius from the second half of the 18th c. The importance of the chosen topic is substantiated not only with the scarcity of studies but also with the issues associated with the attribution of anonymous publications that had been disseminated during the hand-press period. The study's sources were images of ornaments in the early printed books as well as European printers' manuals and inventories of Vilnius printing houses from the period of 18th–early 19th c. The first part of the study has found that in the late 18th c., the Vilnius printers had used printers' flowers (ornamental pieces of type) and six kinds of decorative blocks, which were carved in wood or metal (i.e., headpieces, tailpieces, vignettes, initials, factotums, and decorations of initial letters). Despite the clear function of these blocks, Vilnius printers freely experimented by placing them in unorthodox places within the books. In the second part of this study, based on a comparison of the printers' ornaments, the ways of interaction between the Vilnius printing houses are disclosed and interpreted: ornament inheritance, division of labor, the renewal of publications in another printing house, and the falsification of publications. Also, the article discusses cases of ornaments migrating and being copied, which complicates the attribution of anonymous publications. Despite the exploratory nature of the study, it reveals new facts from the operations of 18th c. Vilnius printing houses and allows us to perceive some peculiarities of late GDL culture.*

Keywords: *Eighteenth-century Vilnius printing, printers' ornaments, factotum, academy printing house, Basilian printing house, Piarist printing house, Franciscan printing house, anonymous publications.*

Istorinių liudijimų įvairovė beveik begalinė.

Marc Bloch

Knygos istorijos mokslo plėtra didžiąja dalimi priklauso nuo šaltinių bazės išsamumo, patikimumo, įvairumo. Istorinė mokslo prigimtis skatina knygos istorikus remtis įvairiais istoriniais šaltiniais, kurių dauguma yra rašytiniai. 2010 m. profesorius Domo Kauno straipsnyje, skirtame Lietuvos knygos istorijos šaltiniotyrai¹, iš viso buvo išskirta 17 rūšių rašytinių šaltinių² ir tik dvi rūšys nerašytinių³. Visiškai pagrįstai D. Kauno šaltinių klasifikacijoje pati knyga su glaustu apibrėžimu atsidūrė pirmos grupės pačioje pradžioje: „Pačios knygos: *de visu tiriamos knygos, platesne prasme – leidiniai, suvokiami kaip dvilypis – materialinis objektas ir informacinis tyrimo duomenų šaltinis*.“⁴ Nepaisant tokio išsamaus apibrėžimo, autorius neatskleidžia, kas konkrečiai tampa šaltiniu tuo atveju, kai tyrimo objektas yra knyga kaip materialus daiktas⁵. Atsakymas paaiškėja atskleidus sąvoką *de visu*, kuri reiškia fizinių knygos charakteristikų (spausdintinės knygos atveju tai būtų popierius, formatas, lankų eilė, šriftas, tipografinis apipavidalinimas, įrišas) fizinę analizę. Fiziniai knygos matmenys yra vertingi šaltiniai dviejose knygos istorijos tyrimų kryptyse: viena kryptis apima knygos gaminimo procesų rekonstravimą, kita – istorinės reikšmės, įkūnytą knygos

1 KAUNAS, Domas. Knygos istorijos šaltiniai. *Knygotyra*, 2010, t. 54, p. 19–43.

2 Tai yra: 1) pačios knygos; 2) direktyviniai dokumentai; 3) knygų kritikos ir vertinimo medžiaga; 4) bibliografinės rodyklės; 5) spaudos statistikos duomenų rinkiniai ir žinynai; 6) knygos įstaigų ir įmonių žinynai, katalogai, adresų knygos; 7) archyviniai knygos įmonių ir įstaigų raštvedybos dokumentai; 8) spaudai rengiamų ir išėjusių leidinių anonasavimo publikacijos; 9) periodiniai leidiniai (periodika); 10) biografiniai dokumentai; 11) dieno-raščiai; 12) laišakai; 13) atsiminimai, kitaip – memuarai; 14) kitų mokslo krypčių ir šakų knygos tyrinėjimai; 15) publicistika; 16) knygų nuosavybės ženklai; 17) kiti rankraštiniai ir spausdintiniai šaltiniai. KAUNAS, Domas. Knygos istorijos šaltiniai, p. 35–37.

3 Tai yra: 1) knygos funkcionavimą socialinėje aplinkoje fiksuojantys vaizdo ir garso dokumentai; 2) materialinės kultūros objektai (gyvenamieji pastatai; spaudos, knygrišystės ir knygų prekybos įrengimai ir priemonės; memorialiniai paminklai; knygos kultūros priemonės; priekyginė medžiaga). KAUNAS, Domas. Knygos istorijos šaltiniai, p. 37–39.

4 KAUNAS, Domas. Knygos istorijos šaltiniai, p. 35.

5 Ten pat, p. 34.

konstrukcijoje, atskleidimą⁶. Be to, egzistuoja sena tradicija remtis tokio pobūdžio šaltiniais teisinėje ekspertizėje, sprendžiant dokumento autentiškumo ir datavimo klausimus⁷.

Tradiciniams nerašytinio pobūdžio knygos istorijos šaltiniams, kurių pasigendama minėtoje klasifikacijoje, priskirtini ir spaustuvinių ornamentai. Lietuvoje ankstyvosios ir šiuolaikinės spausdintinės knygos papuošimus meno tyros požiūriu analizavo dailėtyrininkai Paulius Galaunė⁸, Jolita Liškevičienė⁹, Danutė Zovienė¹⁰ ir Emilija Koženevskaja¹¹. Glausta XVI–XVII a. Vakarų Europos spaudos centrų, Maskvos, Karaliaučiaus ir kai kurių Abiejų Tautų Respublikos spaustuvių ornamentų rūšių apžvalga pateikiama Levo Vladimirovo „Knygos istorijoje“¹².

Išsamesnio knygotyrinio aptarimo sulaukė dviejų Vilniaus institucinių spaustuvių – akademijos ir Švč. Trejybės bazilijonų vienuolyno – knygų papuošimo ypatybės¹³. Irena Petrauskienė tyrime apie akademijos spaustuvę priskiria prie *tipiškų senųjų knygų puošmenų* vinjetes (atsklandas ir užsklandas), bordiūrus arba ornamento juosteles, spaustuvės emblemas ir inicialus, kurių klišės pagamintos iš medžio ar metalo¹⁴. Tyrėja aptarė šių ornamento elementų funkciją akademijos spaustuvės leidiniuose, tačiau daugiau analizavo jų stiliaus keitimąsi

- 6 TANSSELLE, G. Thomas. *Bibliographical Analysis: A historical introduction*. Cambridge; New York, 2009, p. 1.
- 7 Ten pat, p. 5.
- 8 GALAUNĖ, Paulius. Lietuvos knygos raidos metmenys XVI–XVII amžiuose. Iš GALAUNĖ, Paulius. *Dailės ir kultūros baruose*: straipsnių rinkinys. Vilnius, 1970, p. 119–126; GALAUNĖ, Paulius. Mažvydo knygų menišką pusę. Ten pat, p. 127–131.
- 9 LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. Išryškinti ir papuošti: ankstyvųjų Vilniaus spaudinių ornamentika. Iš *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai* (mokslo straipsnių rinkinys). Sudarytoja Aleksandra Aleksandravičiūtė. Vilnius, 2014, p. 34–60; LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. The Book of the Renaissance. In *Martynas Mažvydas and Old Lithuania*. Sudarė Regina Koženiauskiene. Vilnius, 1998, p. 389–410.
- 10 ZOVIE NĖ, Danutė. *Lietuvos šiuolaikinės tiražinės knygos meniniai ypatumai* [Rankraštis]: daktaro disertacija. Vilnius, 2009.
- 11 KOŽENEVSKAJA, Emilija. Šiaulių „Kultūros“ bendrovės (1920–1937) knygų meninė kultūra. *Knygotyra*, 2014, t. 63, p. 143–166.
- 12 VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija: Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*. Vilnius, 1979.
- 13 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvė (1575–1773)*. Vilnius, 1976, p. 142–156; KAŽURO, Ina. *Vilniaus bazilijonų vienuolyno spaustuvės veikla 1628–1839 m.*: daktaro disertacija. Vilnius, 2019, p. 209–220.
- 14 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvė (1575–1773)*, p. 146.

ir piešinio įvairumą¹⁵. Naujausiame Vilniaus bazilijonų vienuolyno spaustuvės tyrime prie knygos papuošimo elementų, suteikiančių jai estetinį poveikį, buvo priskirtas dvispalvis šriftas, smulkus renkamasis ornamentas, inicialai, vinjetės, atsklandos ir užsklandos¹⁶. Tačiau daugiausia dėmesio skiriama ne tiek jų meno stiliui, kiek panaudojimo būdams (komponavimo vietai, ilgaamžiškumui, kopijavimo ir taisymo atvejams). Kaip ir minėtame I. Petrauskienės tyrime, bazilijonų spaustuvės ornamentai analizuojami bendrame kontekste su šriftais, frontispisais, iliustracijomis ir herbais. Naują kryptį ornamento tyrimuose gvildena Rima Cicėnienė – ši autorė nustatė XVI–XVII a. LDK kirilikos rankraščių ir spausdintinių knygų ornamento (inicialų, vinječių) piešinių abipusę sąveiką ir naujų, mišrių dekoravimo technikų atsiradimą¹⁷.

Paminėtini ir Rusijos tyrėjos Antoninos Ziornovos darbai, skirti XVI–XVII a. LDK kirilikos knygų spaudos istorijai. Tyrimuose apie Mamoničių ir Spiridono Sobolio spaustuves ji plačiai pritaikė ornamento iš medžio defektų analizę nustatydama knygų spausdinimo chronologiją ir kitus spaustuvių veiklos faktus¹⁸. Panašiai Lietuvos mokslininkų darbuose spausdinių ornamento analizė pasirenkama kaip metodas identifikuojant leidinius, nors paprastai šio darbo metodika neatskleidžiama¹⁹.

Taigi, aptartoje istoriografijoje išvelgiama tendencija didesnę dėmesį skirti ornamento meniniams ypatumams. Taip pat pastebėtina, kad spaustuvinių ornamentai paprastai analizuojami drauge su kitais knygos apipavidalinimo elementais, ypač su iliustracijomis, todėl kartais pritrūksta aiškaus ornamento apibrėžimo. Nustatytų istoriografijos ypatybių pakanka norint inicijuoti atskirą tyrimą, skirtą užpildyti spaustuvinių ornamento tyrimų spragai ir nustatyti šio knygos elemento taikymo galimybėms Lietuvos knygos istorijos tyrimuose. Turint šį tikslą pasirinkta išanalizuoti XVIII a. antrosios pusės Vilniaus spaustuvinių ornamentus kaip menkiausiai tyrinėtą objektą Lietuvos knygos is-

15 Ten pat, p. 147–149.

16 KAŽURO, Ina. *Vilniaus bazilijonų vienuolyno spaustuvės veikla 1628–1839 m.*, p. 211–218.

17 CICĖNIENĖ, Rima. Rankraščių ir spausdintinių LDK XVI–XVII a. knygų pasaulis: sąsajos ir sankirtos. *Knygotyra*, 2017, t. 68, p. 7–37.

18 ZERNOVA, Antonina. Tipografiya Mamonichej v Vil'no (XVI v.). *Kniga: Issledovaniya i materialy*. Moskva, 1959. Sb. 1, p. 167–223; ZERNOVA, Antonina. Belorusskij pechatnik Spiridon Sobol'. *Kniga: Issledovaniya i materialy*. Moskva, 1965. Sb. 10, p. 126–145.

19 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvė (1575–1773)*. Vilnius, 1976, p. 12, 156; NARBUTIENĖ, Daiva. *Lietuvos Didžiosios Kunigaištijos lotyniškoji knyga XV–XVII a.* Vilnius, 2004, p. 15; NAVICKIENĖ, Aušra. *Besikeičianti knyga XIX amžiaus pirmosios pusės Lietuvoje*. Vilnius, 2010, p. 12.

torijoje. Kita vertus, šis tyrimo objektas yra aktualus ne vien tik dėl XVIII a. Vilniaus spaudos tyrimų stokos. Neseniai išleistas XVIII a. Lietuvos knygų lenkų kalba kontrolinis sąrašas atskleidė, jog XVIII a. buvo leidžiama daug anoniminių leidinių²⁰, kurie prašosi būti identifikuoti.

Nuo XVIII a. pradžios Vilniuje veikė akademijos spaustuvė ir su pertraukomis – pranciškonų vienuolyno spaustuvė. 1757 m. pradėjo veikti pijorų vienuolių spaustuvė, o apie 1760 m. atsinaujino bazilijonų vienuolyno spaudos įmonė. Daugėjant Vilniaus spaustuvių, didėjo jų produkcijos apyvarta visuomenėje. Minėto kontrolinio sąrašo duomenimis, nuo 1760 iki 1800 m. Vilniuje pasirodė 416 anoniminių leidinių lenkų kalba²¹. Spaustuvininkai dažnai papuošdavo tokius leidinius, kaip ir knygas su išsamiais leidimo duomenimis, savo ornamentais: kontrolinio sąrašo sudarytojos iš viso užfiksavo 348 anoniminius leidinius su vinjetėmis ir 146 – su inicialais, išleistus 1760–1800 m. Šie duomenys suponuoja galimybę, trūkstant kitų šaltinių, pasiremti ornamentu identifikuojant anoniminius leidinius. Pavyzdžiui, kontroliniame sąrašė apie trečdalį 1760–1800 m. anoniminių Vilniaus leidinių priskirta konkrečioms spaustuvioms. Nors čia neatskleidžiama, kaip buvo atliekama identifikacija, manytina, kad remiantis būtent ornamento analize buvo nustatyta 131 anoniminio leidinio lenkų kalba spaustuvė: iš jų 88 leidiniai priskirti akademijos spaustuvei, 27 – pijorų, 13 – bazilijonų ir 3 – pranciškonų spaustuvei²². Tokiu pat būdu anoniminių leidinių spaustuvės atribuciją sprendė I. Petrauskienė, teigusi, kad *[š]riftai, ornamentika, vinjetės, inicialai padeda atpažinti, kurios spaustuvės leidinys*²³. Tyrėja nustatė, kad per 1701–1773 m. akademijos spaustuvė išspausdino net 563 leidinius nenurodydama spaustuvės ir tai sudarė trečdalį visos šio laikotarpio produkcijos²⁴.

20 Anoniminiai leidiniai čia apibrėžiami kaip leidiniai be tikslų leidimo duomenų. Dažnai tokiuose leidiniuose gali būti pažymėta spausdinimo vieta (pavyzdžiui, *w Wilnie, Vilnae* ir t. t.), tačiau nenurodyta spaustuvė.

21 *XVIII a. Lietuvos knygų lenkų kalba*: kontrolinis sąrašas. Sudarytojos Marija Ivanovič, Karina Basiul. Vilnius, 2015. Į šį skaičių dėl specifinės paskirties neįtraukiamos advokatų kalbos, valstybinių įstaigų administraciniai potvarkiai, taip pat anoniminiai leidiniai, kurių datavimas kontroliniame sąrašė nustatytas labai apytikriai – *XVIII a. antroji pusė* ir pan.

22 Taip pat XVIII a. Lietuvos knygų lenkų kalba kontroliniame sąrašė 15 anoniminių leidinių be jokio ornamento priskirta akademijos spaustuvei (žr. aprašus 180, 210, 478, 510, 925, 1290 (su brėžiniais), 1433, 1747, 1945, 2860, 2862 (su iliustr.), 3011, 4395, 5059, 5109) ir 2 anoniminiai leidiniai be ornamento priskirti Vilniaus bazilijonų spaustuvei (žr. aprašus 2216, 2219).

23 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvė*, p. 156.

24 Ten pat, p. 177–179.

Dabartinio tyrimo pirminis šaltinis yra spaustuvinių ornamentų atspaudai knygoje, o pagrindinis analizės metodas – vizualioji recepcija. Ornamento atvaizdai buvo nagrinėjami dviem būdais: 1) tiesiogiai verčiant senųjų knygų puslapius²⁵ ir 2) naudojantis jų kopijomis spausdintuose ir elektroniniuose ištekliuose. Iš spausdintinių išteklių buvo naudingas XVIII a. Nesvyžiaus ordinacijos Radvilų bibliotekos katalogas, išleistas 2013–2015 m. Minske²⁶. Kataloge pateikiami XVIII a. Vakarų Europos ir Abiejų Tautų Respublikos leidinių fragmentai su vinjetėmis, inicialais, smulkiu ornamentu. Tai leido stebėti knygos meninio apipavidalinimo tendencijas plačiame erdvėlaikio kontekste. Kita vertus, kataloge nėra informacijos, ar pateikiamas visas ornamentas, ar tik pasirinkti pavyzdžiai, taip pat trūksta duomenų apie konkrečią ornamentų vietą knygoje. Be to, tyrimo metu naudotasi XVIII a. knygos ornamentų reprodukcijomis, pateiktomis monografijoje apie Vilniaus akademijos spaustuvių²⁷, XVI–XVIII a. Lietuvos spaudmenų faksimilių rinktinėje²⁸ ir senųjų lietuviškų knygų bibliografijoje²⁹. Elektroniniai ištekliai pateikė dar daugiau medžiagos spaustuvinių ornamentų tyrimui. Ypač tai pasakytina apie sparčiai augančias Lenkijos bibliotekų elektronines kolekcijas, kuriose saugoma nemažai XVIII a. Vilniaus leidinių³⁰. Darbą su lenkų suskaitmenintų knygų kolekcijomis palengvina parinkti, leidžianti vykdyti paiešką pagal konkrečią spaustuvių. Naudinga pasiremti ir jungtine Lietuvos bibliotekų suskaitmenintų knygų kolekcija³¹, taip pat – Baltarusijos nacionalinės bibliotekos elektroniniu rinkiniu, kuriame pirmausia viešinamas LDK spaudos paveldas³².

- 25 Šis tyrimo etapas truko kelerius metus Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje, taip pat buvo dirbama Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje ir Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje.
- 26 *Biblioteka Radziwillov Nesvizhskoj ordinacii*: katalog izdanij iz fonda Central'noj nauchnoj biblioteki imeni Yakuba Kolasa Nacional'noj akademii nauk Belarusi: XVIII vek. [Sostaviteli: A.V. Stefanovich (otv. sost.), M.M. Lis]. Minsk. Kn. 1 (1701–1750), 2013; Kn. 2 (1751–1770), 2014; Kn. 3 (1771–1785), 2014; Kn. 4 (1786–1800), 2015.
- 27 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvių (1575–1773)*. Vilnius, 1976.
- 28 BURACĖS, Antanas; UŽTUPAS, Vilius. *Senieji Lietuvos spaudmenys: XVI–XVIII amžiaus faksimilės*. Vilnius, 2004.
- 29 *Knygos lietuvių kalba*. T. 1, 1547–1861. Sudarytojai: Eleonora Binkytė ... [et al.]; atsak. red. Antanas Ulpis. Vilnius, 1969. (Lietuvos bibliografija. Serija A).
- 30 Federacja Bibliotek Cyfrowych (FBC). Prieiga per internetą: <<https://fbc.pionier.net.pl>> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 14 d.].
- 31 Virtuali elektroninio paveldo sistema (VEPS). Prieiga per internetą: <<https://www.epaveldas.lt>> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 14 d.].
- 32 *Kniga Belarusi XIV–XVIII stogodzyau* = Kniga Belarusi XIV–XVIII vekov. Nacyyanał' naya

Ornamentų tyrimas buvo paremtas ir antriniais šaltiniais, pirma, XVIII–XIX a. spaustuvinių vadovais, kuriuose aprašomos ornamentų rūšys³³, ir antra, keliais Vilniaus spaustuvių inventoriais, kuriuose fiksuojama įvairi informacija apie ornamentus (jų kilmė, saugojimo būdai, terminija)³⁴.

Tyrimą sudaro dvi dalys: pirmoje nustatomos XVIII a. antrosios pusės Vilniaus spaustuvinių ornamentų rūšys, o antroje aiškinamasi, kiek spaustuvinių ornamentai gali būti naudingi anoniminių leidinių atribucijoje ir kokius faktus iš spaustuvių veiklos galima nustatyti remiantis šio šaltinio analize. Svarbia tyrimo dalimi laikomos iliustracijos, kurios užtikrina išdėstytų faktų ir išvalgų patikimumą. Į dabartinį tyrimą neįtraukiami netekstiniai grafiniai komponentai, kurių paskirtis yra ne papuošti, o iliustruoti tekstą, taip pat nenagrinėjamos emblemos ir herbai, skirti knygos mecenatui ar spaustuvei identifikuoti. Be to, į tyrimą nepatenka frontispisai, ne tik todėl, kad jų nebuvo XVIII a. antrosios pusės Vilniaus leidiniuose, bet ir dėl jų didesnių sąsajų su graviūros istorija. Straipsnis yra žvalgomojo pobūdžio, jame nesiekama suregistruoti visų Vilniaus spaustuvių ornamentų – toks tyrimas pareikalautų didelių parengiamųjų darbų ir laiko sąnaudų.

bibliyateka Belarusi. Minsk. Prieiga per internetą: <belbook.nlb.by> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 14 d.].

- 33 ERNESTI, Johann Heinrich Gottfried. *Die Wol-ingerichtete Buchdruckerey*. Nürnberg: gedruckt und zu finden bey Johann Andreä Endters seel. Erben, 1733. Prieiga per internetą: <https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11060030_00005.html> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 16 d.]; LUCKOMBE, Philip. *A Concise History of the Origin and Progress of Printing*. London: Printed and sold by W. Adlard and J. Browne, 1770. Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=MlhAAAAAYAAJ&hl=lt&source=gbs_navlinks_s> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 19 d.]; SMITH, John. *Printer's Grammar*. London: Printed by L. Wayland and sold by T. Evans, 1787. Prieiga per internetą: <<https://digitalcommons.unl.edu/zeamericanstudies/17/>> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 16 d.]; ZĄBKOWSKI, Franciszek. *Teorya sztuki drukarskiej zastosowana do praktyki*. W Warszawie: nakładem Autora u Augusta Em. Glucksberga, 1832. Prieiga per internetą: <<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/doccontent?id=23274&dirids=1>> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 16 d.].
- 34 Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), F. 1178, ap. 1, b. 48 (Byla dėl spaustuvės pavaldumo Vilniaus Švč. Trejybės vienuolynui ir dėl jos knygų išpardavimo, 1835–1847 m.); Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (toliau – LMAB), F41-220 (1837 m. Vilniaus bazilijonų vienuolyno inventorius); NIKOŁAJEW, Mikoła. Drukarnia klasztoru Św. Trójcy w Wilnie w świetle nowych dokumentow archiwalnych. In *Książka ponad podziałami: materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej*, Lublin 16–18 listopada 2004. Pod red. Antoniego Krawczyka. Lublin, 2007, p. 175–182; PETRAUSKIENĖ, Irena. Vilniaus akademijos spaustuvės inventorius, *Knygotyra*, 1976, t. 5 (12), p. 197–208; PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai: XVI–XIX a.* Vilnius, 1992.

XVIII A. ANTROSIOS PUSĖS VILNIAUS SPAUSTUVININKŲ ORNAMENTŲ RŪŠYS

Tradicija puošti spausdintinę knygą buvo perimta iš rankraštinės knygos kultūros. Pirmieji spaustuvaininkai stengėsi kopijuoti rankraštinio kodekso puošybą, tačiau gana greitai spaudos technologijos savybės paskatino atsirasti naujus meninio apipavidalinimo komponentus, būdingus tik spausdintinei medijai. Iki XVIII a. nusistovėjo dvi pagrindinės spaustuvaininkų ornamentų rūšys: 1) lietas iš metalo smulkus ornamentas; 2) iš medžio ar metalo raižytos dekoratyvinės plokštelės³⁵.

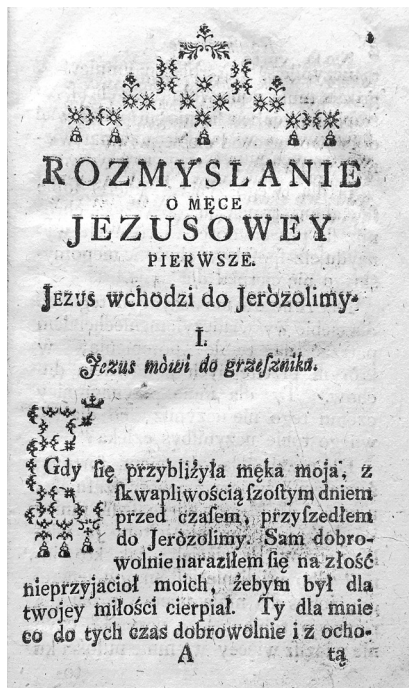
1) Smulkaus ornamento fiziniai parametrai (lydinio sandara, dydis) ir gamyba, kuri buvo vykdoma raidžių liejyklose, nesiskyrė nuo šrifto, neatsitiktinai spaustuvaininkų vadovuose buvo įprasta kartu su šrifto teikti smulkaus ornamento pavyzdžius, rūšiuojant juos pagal šrifto dydį³⁶. Iš pradžių smulkaus ornamento piešiniuose buvo vaizduojamos gėlės ir kitų augalų lapeliai³⁷, bet, didėjant liejinkų meistriškumui ir konkurencijai bei plintant spaudai, ornamento piešinių gausėjo – taip atsirado heraldinė lelija, karūna, vaza, žvaigždutė, medis, angelo galva ir daugybė įvairių geometrinių formų bei jų variacijų.

XVIII a. spaustuvaininkai, t. y. rinkėjai, naudojo smulkų ornamentą papuošti skirtingas knygos vietas. Pirma, jis tiko užpildyti tuščią erdvę teksto pradžioje ir pabaigoje, ypač kai trūkdavo vietos įterpti raižinio plokštelę. Įterpdami ornamentą šiose vietose spaustuvaininkai paprastai imituodavo atsklandą ar užsklandą (1 iliustr.). Paminėtina, jog ornamento kūrimas iš smulkių elementų priklausė nuo rinkėjo vaizduotės ir faktiškai neturėjo komponavimo ribų. Viduryje teksto buvo surenkamos smulkaus ornamento juostelės, nurodančios teksto dalių ribas. Be to, smulkus ornamentas tiko pirmosios teksto raidės papuošimui (žr. 1 iliustr.) bei iliustracijos dekoratyviniam įrėminimui. Antra, iš smulkaus ornamento sudaromas antraštinio lapo dekoratyvinis rėmelis ir komponuojama dekoratyvinė linija ar vinjetė, atskirianti knygos antraštę nuo leidimo duomenų. Norėdami palengvinti antraštinio lapo rėmelio rinkimą, kai kurie liejikai specialiai nuliedindavo įvairaus ilgio ornamento juosteles. Jomis buvo patogų

35 PLOMER, Henry Robert. *English printers' ornaments*. London, 1924, p. 10. Prieiga per internetą: <<https://archive.org/details/englishprinterso00plom/page/n3>> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 19 d.].

36 ERNESTI, Johann Heinrich Gottfried. *Die Wol-ingerichtete Buchdruckerey*, p. 134–135.

37 Spaustuvaininkai vadino gėlytes iš smulkaus ornamento *fleuronais* (pranc. *fleur* – žiedas).

1 ILIISTR. Atsklanda ir inicialinės raidės papuošimas iš smulkaus ornamento (bazilijonų spaustuvė)

2 ILIISTR. Atsklanda, surinkta iš smulkaus ornamento ir šrifto ženklų (pijorų spaustuvė)

formuoti rėmelius ir pagrindiniam knygos tekstui. Trečia, smulkus ornamentas naudojamas papuošti prieštekstinę (įžanga, dedikacija, cenzūra) ir potekstinę (turinys, rodyklė, klaidų sąrašas) knygos dalis bei puslapių antraštes.

Tais atvejais, kai trūkdavo smulkaus ornamento, rinkėjas galėjo panaudoti kai kuriuos šrifto ženklus (skliaustelius, asteriksą, kryželius)³⁸. Ypač populiarius ornamento pakaitalas buvo paragrafo ženklas (§)³⁹. Be to, spaustuvinėinkai su-

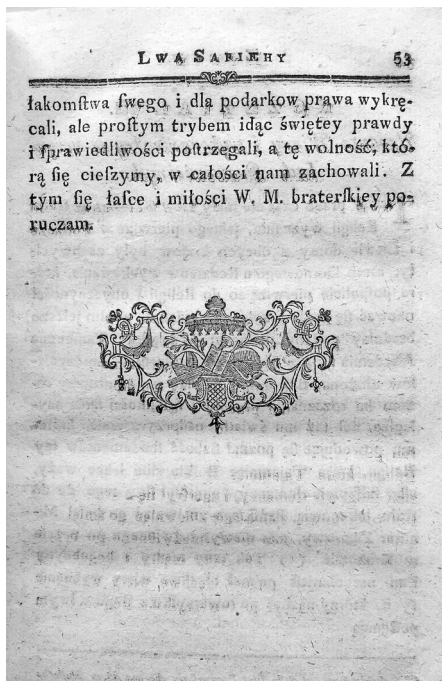
38 Vilniaus pranciškonų spaustuvėje tai dažnai pasikartojantis puslapio antraštės papuošimo būdas. Žr. pavyzdžiai: *Krotkie nabozenstwo do s. Wincentego à Paulo fundatora Wielebnych Xięży Missyonarzow*. W Wilnie: w drukarni J.K. Mści Wielebnych Xięży Franciszkanow, 1766. 8°; OBYRN, Jakub d'. *Kazanie o trzech obowiazkach pasterskich*. W Wilnie: w drukarni J.K. Mści WW. XX. Franciszkanow, [1767]. 4°; BUJALSKI, Antoni Bonawentura. *Mowy... pod czas urzędu prowincjalstwa*. W Wilnie: z drukarni J. K. M. WW. OO. Franciszkanow, 1772. 4°; ir kt.

39 SMITH, John. *Printer's Grammar*, p. 87.

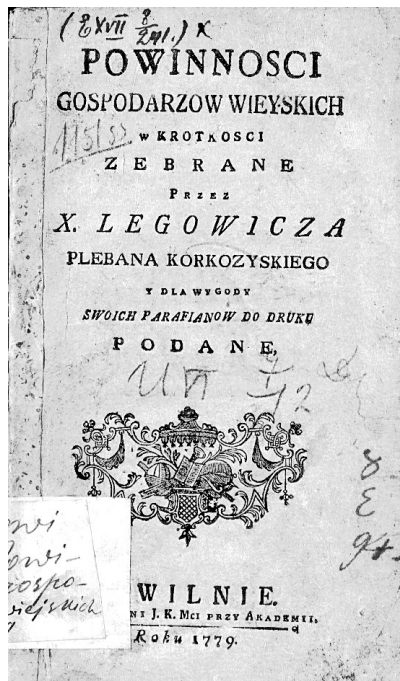
gebėdavo dekoravimui panaudoti ir raides. Pavyzdžiui, Vilniaus pijorų spaustu-
vės rinkėjas sukomponavo atsklandą iš ženklų § ir raidės X (2 iliustr.).

2) Kitos spaustuvinių ornamentų rūšies, t. y. medžio ir metalo dekoraty-
vinių plokštelių, gamyba skiriasi nuo šrifto ir mulkaus ornamento gaminimo
technologijos. Šiandien trūksta duomenų, kas XVIII a. Vilniuje raizė dekoraty-
vines plokšteles – ar patys spaustuvininkai, ar graveriai. Nepaisant technologi-
jos skirtumo, dekoratyvinės plokštelės priskiriamos prie ornamentų, kadangi
jų panaudojimas puošiant knygą priklausė nuo spaustuvininko.

Plokštelėse, visų pirma, buvo raizimos teksto atsklandos ir užsklandos.
Tradicinei atsklandai būdinga pailginta, primenanti stačiakampį, forma, ka-
dangi ji apimdavo visą teksto eilutės plotį – nuo vidinės iki išorinės paraštės.
Užbaigianti tekstą užsklanda paprastai būdavo siauresnė už eilutės plotį. Jos
kontūrai sudarydavo link puslapio apačios siaurėjančio trikampio formą, nors
buvo paplitusios ir kitokios, apvalesnės, teksto pabaigos dekoracijos. Šalia at-

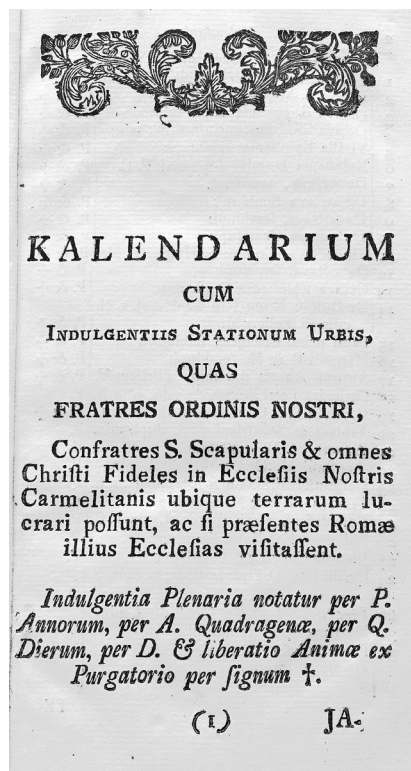
3 ILIUSTR. Akademijos spaustu-
vės užsklanda su menų instrumentais knygos
skyriaus pabaigoje

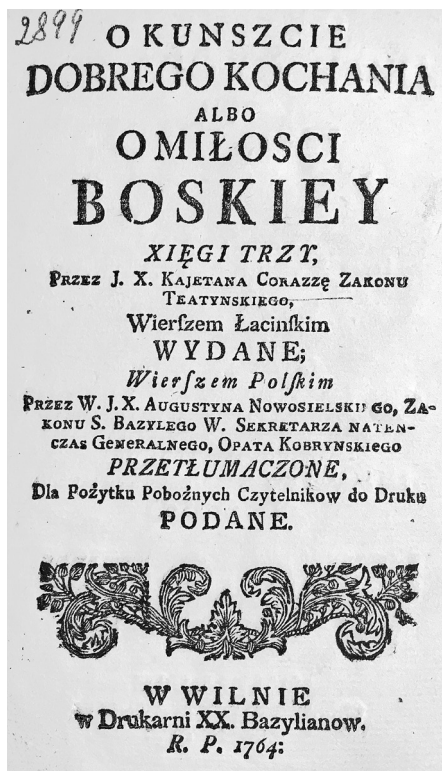
4 ILIUSTR. Akademijos spaustu-
vės užsklanda su menų instrumentais
antraštiniame lape

sklandų ir užsklandų XVIII a. plito vinječių ražiniai. Šiuo terminu tikslinga vadinti tokias dekoratyvines plokšteles, kurios nebuvo susietos su konkrečia vieta ir tiko užpildyti bet kurią tuščią erdvę knygoje, taip pat – antraštiniame lape. Vinječių daugiafunktionalumas turėjo įtakos atsklandų ir užsklandų panaudojimui: jos vis dažniau būdavo perkeliamos iš tradicinės vietos knygoje. Pavyzdžiui, Vilniaus akademijos spaustuvės užsklanda su menų instrumentais 1779 m. įdėta antraštiniame lape (3–4 iliustr.). Panašiai dirbo bazilijonų spaustuvininkai, kurie 1764 m. antraštiniame lape vietoje vinjetės išspausdino atsklandą su augaliniais motyvais (5–6 iliustr.).

XVIII a. Vilniaus spaudinių atsklandų, užsklandų ir vinječių ražiniuose buvo vaizduojamos augalinės ir siužetinės-simbolinės kompozicijos, kurios savo motyvais ir stiliumi atkartodavo tuometinių Vakarų Europos knygų dekorą. Vienas

5 ILIISTR. Bazilijonų spaustuvės atsklanda teksto pradžioje

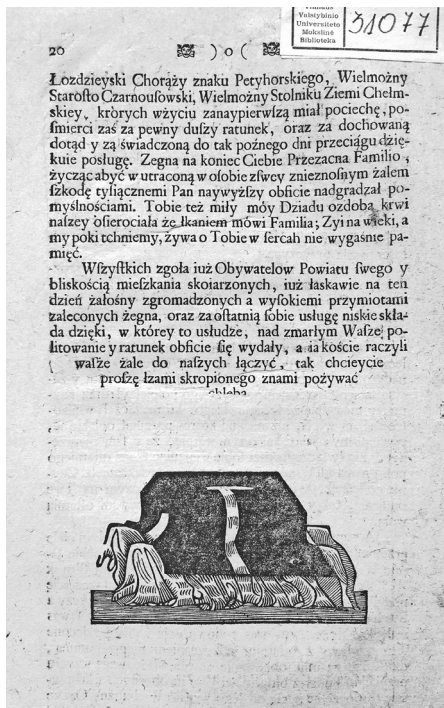

6 ILIISTR. Bazilijonų spaustuvės atsklanda antraštiniame lape

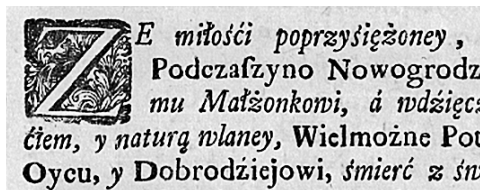
iš pasikartojančių Vilniaus spaustuvėse vaizdų buvo paukštis. Nepaisant religinės literatūros dominavimo Vilniaus spaustuvių repertuare, krikščioniška simbolika nesudarė ženklios dekoratyvinių plokštelių grupės. Apskritai, Vilniaus knygoms buvo būdingas dekoravimas, nesaistomas konkrečių temų. Išimtimi laikytinas gedulingas ornamentas, kuris, be abejo, artimas mirties temai krikščionybėje. Vinjetėse, atsklandose bei užsklandose buvo išraižomi tokie mirtį liudijantys ženklai kaip karstas, kapas, smėlio laikrodis, kaukolė ir sukryžiuoti kaulai, raudanti moteris. 1762 m. Vilniaus pijorų spaustuvės laidotuvių pamokslas gali iliustruoti, kaip kruopščiai papuošiamas tokios tematikos leidinys. Jo antraštiniame lape iš smulkaus ornamento „kaukolė ir sukryžiuoti kaulai“ sukomponuota dekoratyvinė juostelė. Tas pats ornamentas įterptas į puslapių antraštes. Pamokslu pradžioje rinkėjas panaudojo atsklandą, kurioje išraižyta įvairi laidotuvių atributika, o teksto pabaigoje – užsklandą, vaizduojančią karstą, uždengtą juodu audiniu (7–8 iliustr.).

7 ILIUSTR. Atsklanda su gėdulo atributika (pijorų spaustuvė)

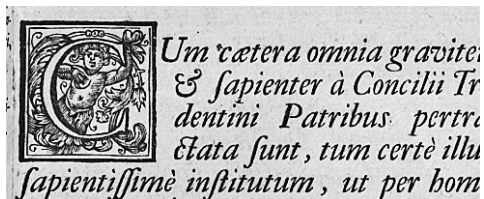
8 ILIUSTR. Užsklanda ir smulkus ornamentas su gėdulo atributika (pijorų spaustuvė)

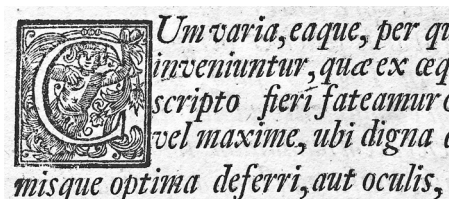
9 ILIISTR. Akademijos spaustuvės inicialas Z

11 ILIISTR. Poznanės jėzuitų kolegijos spaustuvės inicialas C

10 ILIISTR. Vroclavo jėzuitų kolegijos spaustuvės inicialas C

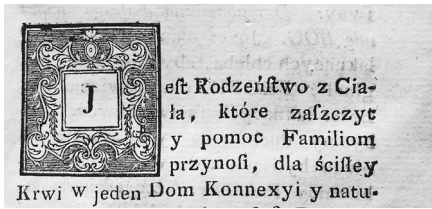

12 ILIISTR. Vilniaus bazilijonų spaustuvės inicialas C

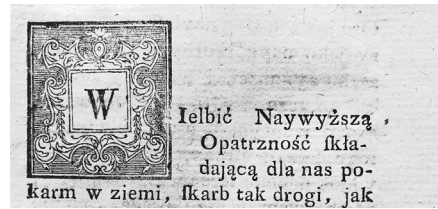
Didelę spaustuvinių ornamentų grupę sudaro dekoratyvinės plokštelės, puošiančios pirmąją teksto raidę. XVIII a. antrojoje pusėje Vilniaus akademijos ir bazilijonų vienuolyno spaustuvės puošė teksto pradžią raižytomis didžiųjų raidžių plokštelėmis, t. y. inicialais⁴⁰. Akademijos spaustuvinėms naudojami senomis įvairaus dydžio inicialų atsargomis, kurios prieš tai buvo naudojamos kelis dešimtmečius. Akademijos inicialai buvo kvadrato formos, užpildytos gėlių ir augalų lapais (9 iliustr.). O bazilijonai prieš atnaujindami spaustuvės veiklą 1760 metais įsigijo naują inicialų rinkinį (dviejų dydžių). Jų inicialai yra kvadrato formos su rėmeliu, o inicialo lauke vaizduojamos mitinės būtybės, apsuptos augalų. Pažymėtina, kad šie inicialai nėra originalūs, – identiško piešinio plokštelės buvo spausdinamos šimtmečio pirmojoje pusėje Vroclavo ir Poznanės jėzuitų kolegijų spaustuvėse (10–12 iliustr.).

Žymiai plačiau nei inicialus pirmosios raidės dekoravimui Vilniaus spaustuvinėms naudojo faktotumus. Tai yra dekoratyvinis rėmelis su kiauryme viduje,

⁴⁰ Mums pavyko aptikti tik vieną XVIII a. antrosios pusės Vilniaus pijorų spaustuvės leidinį su inicialu (NARBUTT, Kazimierz. *Logika czyli Rozwazania y rozsądzania rzeczy*. Poprawiona y przedrukowana. W Wilnie: w drukarni J.K. Mci y Rzeczy-pospolitely u XX. Piarow, 1791, p. [3]. VUB IV 2791) ir nė vieno Vilniaus pranciškonų spaustuvės.

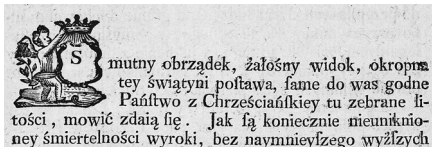

13 ILIISTR. Akademijos spaustuvės tradicinio stiliaus faktotumas (1)

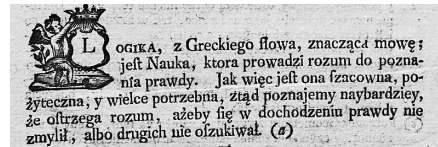

14 ILIISTR. Akademijos spaustuvės tradicinio stiliaus faktotumas (2)

kurioje turėdavo būti įtaisyta reikalinga litera. Tokie inicialiniai rėmeliai buvo paplitę Europos spaustuvėse nuo XVI iki XVIII a. vidurio⁴¹. Pavadinimą *faktotumas* jie gavo dėl neįmantraus pritaikymo visiems atvejams⁴². Pasak Henrio R. Plomero, faktotumai padėjo spaustuviniams spręsti raizytų inicialų trūkumą⁴³. Faktotumus naudojo visos Vilniaus spaustuvės. Jų piešiniuose galima išskirti du stilius: vienas jų yra labiau tradicinis, atkartojantis dekoratyvinį kvadratinį rėmelį, retkarčiais pasitaikantis akademijos spaustuvės leidiniuose (13–14 iliustr.), o kitų faktotumų stilius artimas vinjetėms, t. y. raizomas nesilaikant griežtos stačiakampio rėmelio formos, dažnai turintis siužetą ar dekoratyvinę kompoziciją. Modernesnių faktotumų piešinių įvairovė ir dailumas leidžia daryti prielaidą, kad jie raizyti iš metalo⁴⁴. Iliustracijose atrinkti keli Vilniaus spaustuvių faktotumai (15–19 iliustr.). Kartais matyti, kaip spaustuvininkai apversdavo faktotumus, tačiau neaišku, ar siekdami žaismingai pajavairinti dekorą, ar netyčia.

15 ILIISTR. Pijorų spaustuvės faktotumas (1)

16 ILIISTR. Pijorų spaustuvės faktotumas (2)

41 GASKELL, Philip. *A new introduction to bibliography*. Oxford, 1974, p. 155.

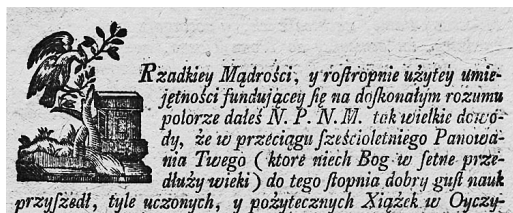
42 Terminas *factotum* paplitęs tarp angliškai rašančių knygos tyrėjų. Pats žodis kildinamas iš lotyniško posakio *fac totum* (liet. *daryk viską*) ir paprastai reiškia įgaliotinį, besąlygiškai vykdančią kieno nors pavedimus. Žr.: VAITKEVIČIŪTĖ, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 2001, p. 282.

43 PLOMER, Henry Robert. *English printers' ornaments*, p. 98.

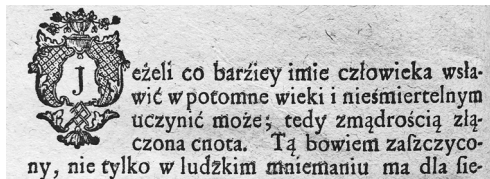
44 Metalo sudėtis buvo įvairi: žalvaris, varis, švinas arba alavas. Žr.: PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai*, p. 350–352.

Trečia rūšis dekoratyvinių plokštelių, puošiančių pirmąją teksto raidę ir plačiai naudojamų Vilniaus spaustuvėse, buvo pagražinimai, supantys didžiąją (inicialinę) raidę iš trijų pusių – iš viršaus, apačios ir iš kairės. Iš esmės, tai yra faktotumas be dešiniojo šono, leidžiantis neatskirti pirmosios raidės nuo kitų žodžio raidžių. Tokie inicialinės raidės papuošimai suteikdavo įvairovės knygos dizainui. Jų piešiniai buvo įvairaus sudėtingumo – nuo paprasto lapelio iki įvairios mitologinės simbolikos. Vilniaus leidiniuose galima išskirti inicialinės raidės papuošimus, vaizduojančius paukštį (20–21 iliustr.). Panašiai kaip vinječių plokštelėse, inicialinės raidės papuošimuose raižoma gedulo simbolika. Pavyzdžiui, Vilniaus pijorų ir anoniminių proginiuose leidiniuose pamėgta plokštelė, vaizduojanti raudantį angelą su dalgiu (22 iliustr.). Nepaisant aiškios inicialinės raidės papuošimų paskirties, spaustuvinininkai, pasitaikius progai, galėdavo panaudoti ją kaip vinjetę.

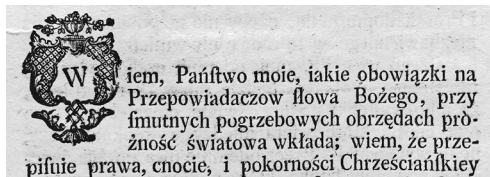
Taigi, XVIII a. Vilniaus spaustuvinininkai naudojo šešias dekoratyvinių plokštelių rūšis, t. y. atsklandas, užsklandas, vinjetes, inicialus, faktotumus ir inicialinės raidės papuošimus.

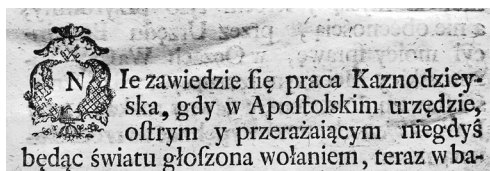
21 ILIISTR. Pijorų spaustuvės inicialinės raidės papuošimas

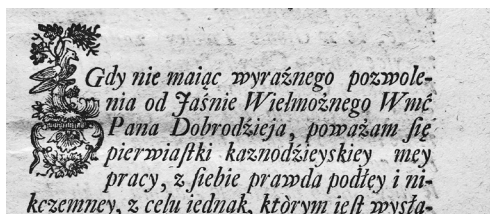
17 ILIISTR. Bazilijonų spaustuvės faktotumas (1)

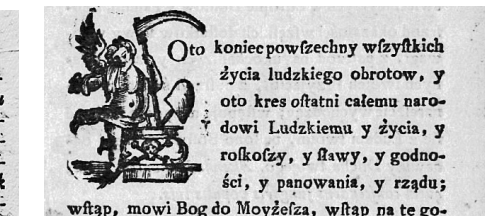
18 ILIISTR. Bazilijonų spaustuvės faktotumas (2)

19 ILIISTR. Bazilijonų spaustuvės faktotumas (3)

20 ILIISTR. Bazilijonų spaustuvės inicialinės raidės papuošimas

22 ILIISTR. Pijorų spaustuvės inicialinės raidės papuošimas su angelu

Kaip Vilniaus spaustuvėninkai saugojo ir apibūdino įvairius knygos papuošimus, liudija inventoriai. Akademijos spaustuvės rinkėjų kambaryje 1773 m. stovėjo speciali rakinama spintelė ornamentams, o šriftams – trys spintos, arba regalai, saugoti. Į spintelę tilpo trijų dydžių švino inicialai, taip pat medyje ir švine išraižyti paveikslukai (*obrazki*), užsklandos (*finaty*) ir herbai (net 140 vienetų)⁴⁵. XVIII–XIX a. sandūroje ornamentams įrengta nauja spintelė. Naujos spintelės vienoje kasoje laikomi įvairaus tipo inicialai (*wersały floryzowane*), keturiose kasoje – spaudmenų priedai arba papuošimai (*akomodacyi lub ozdoby druków*), dar vienoje kasoje – frakcijos ir geometriniai ženklai⁴⁶. Papuošimams čia priskiriamos vinjetės (*winiетки*), atsklandos (*inicyjały*) ir užsklandos (*finaty*), įvairaus dydžio paveikslėliai (*obrazki*) bei herbai. Bazilijonų spaustuvės knygų papuošimai taip pat buvo laikomi kasoje, tačiau vizitatoriai nenurodė, ar jiems įrengta atskira spinta. Bazilijonų ornamentų apibūdinimas šiek tiek skyrėsi nuo akademijos spaustuvės apibrėžimo. Pavyzdžiui, 1774 m. čia buvo surašyti medyje raižyti inicialai (*litery floryzowane*), gėlytės, užsklandos (*finaty*) ir įvairūs herbai bei vario plokštelės (*blaszki*)⁴⁷. Be to, lenkiškų šriftų skyrelyje įrašytos gėlytės, nepažymint nei jų medžiagos, nei skaičiaus – tai leidžia manyti, kad taip aprašomas smulkus ornamentas. Iš paskutinių bazilijonų spaustuvės inventorių (1837 ir 1838 m.)⁴⁸ žinoma, jog dauguma metalo papuošimų įtaisyta medyje (*na drzewie osadzone*), taip pat išskiriama daug papuošimų, pagamintų iš tipografinės medžiagos (*z materiału drukarskiego*), tačiau kokia tai konkrečiai medžiaga – kol kas nepavyksta nustatyti. Inventoriaus skyriuje *Spaustuvėninkų papuošimai ir šriftų rūšys* išskiriamos atsklandos (*zagłowniki*), užsklandos (*finaty*), inicialai (*wersały floryzowane*) ir paveikslukai (*obrazki*). Pagaliau, prie bazilijonų spaustuvėninkų ornamentų, kaip ir akademijos spaustuvėje, prirašyti herbai ir herbų papuošimų raiziniai.

SPAUSTUVININKŲ ORNAMENTŲ ISTORIJS

Knygos istorikai, kurie pasirenka tyrimo šaltiniu spaustuvėninkų ornamentus, paprastai remiasi dviem gerai pagrįstomis nuostatomis: pirma, kad kiekvienas spaustuvėninkas rankinės spaudos epochoje turėjo nuosavą papuošimų rinkinį ir, antra, kad kiekvienas rankinio darbo raizinis yra unikalus⁴⁹.

45 PETRAUSKIENĖ, Irena. Vilniaus akademijos spaustuvės inventorius, p. 202.

46 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai*, p. 350.

47 NIKOŁAJEW, Mikoła. Drukarnia klasztoru Św. Trójcy w Wilnie w świetle nowych dokumentów archiwalnych, p. 178.

48 LMAB RS, F41-220, p. 364–366; LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48, lap. 10v–12v.

49 SPEDDING, Patrick. Thomas Gardner's ornament stock: A checklist. *Script & Print*, 2015,

Ornamentai neturėjo tokių siaurų naudojimo ribų, kaip iliustracijos, ir buvo daugelį metų pakartotinai spausdinami įvairiose knygose. Nepaisant veiksmų, kurie riboja šių nuostatų veiksmingumą⁵⁰, tyrėjai plėtoja ornamentų analizės metodą lygindami jų atspaudus knygose ir tokiu būdu nustato arba spaustuvininką, arba knygos spausdinimo datą. Spaustuvininkų ornamentai gali papasakoti ir apie Vilniaus spaustuvų sąveikos būdus XVIII a.

Pavyzdžiui, istoriografijoje seniai nustatyta, kad 1693 m. unitų metropolitas Kiprijonas Žochovskis pervežė bazilijonų vienuolyno spaustuvės įrangą ir naujų unitų mišiolą tiražą iš Vilniaus į Supraslės bazilijonų vienuolyną. Mirus metropolitui, prasidėjo ilgamečiai vaidai dėl įrangos grąžinimo. Taigi, įrangos likimą mokslininkai iki dabar sieja su šiais dviem bazilijonų vienuolynais. Tačiau minėto unitų mišiolą, išspausdinto kirilikos šriftu, ornamentas papildo šią istoriją naujomis detalėmis. Šio leidinio dvi atsklandos su augalinėmis alegorinėmis kompozicijomis ir figūriniu rėmeliu po 1693 m. ilgą laiką buvo naudojamos Vilniaus akademijos spaustuvėje. Vienos atsklandos centre pavaizduoti dvasinės valdžios simboliai (dvasininko galvos apdangalas ir sukryžiuoti raktai), o kitos atsklandos centre – šotis su graikiškomis raidėmis IXC (gali reikšti Ἰησοῦς Χριστός, Σωτήρ). Pritaikydami savo reikmėms antrąją plokštelę, Akademijos spaustuvininkai išskuto raides IXC, kadangi lotynų apeigų katalikams įprasta lotyniška monograma IHS. Būtent ji puošia 1768 m. Lietuvos jėzuitų ordino provincijos istoriją (23–24 iliustr.). Taip pat akademijos spaustuvės leidiniuose pastebėta ir užsklanda su angelu iš unitų mišiolą. Taigi, paveldėtos iš bazilijonų atsklandos ir užsklanda atskleidžia sąsajas tarp dviejų senų Vilniaus spaustuvų – bazilijonų vienuolyno ir akademijos. Be to, ši istorija byloja, kad kirilikos ir lotyniškų spaudmenų knygų meninio apipavidalinimo skirtumai spaustuvininkams neturėjo reikšmės.

Ornamentų analizė leidžia nustatyti atvejus, kai viena knyga sudaryta iš kelių dalių, atspausdintų skirtingose spaustuvėse. Čia nekalbama apie tuos atvejus, kai dvi spaustuvės pasidalija spaudos darbus ir pažymimas jų bendras darbas antraštiniame lape, pavyzdžiui, 1768 m. Benediktinų ordino šventųjų gyvenimų sąvade pranešama apie spausdinimą Vilniaus bazilijonų ir pijorų spaustuvėse⁵¹. Atribucijos klausimą kelia 1770 m. dominikono Dominiko Kochańskio

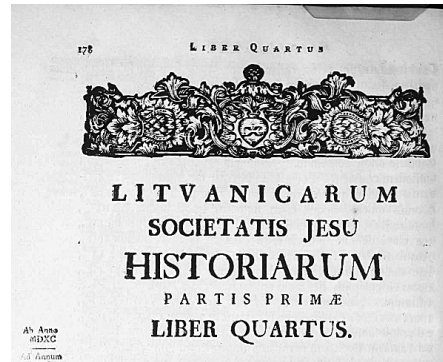
vol. 39 (2), p. 71. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/303056276_Thomas_gardner's_ornament_stock_A_checklist> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 22 d.].

50 MCKERROW, Ronald B. *An Introduction to Bibliography for Literary Students*. Oxford, 1928, p. 113–118; ZERNOVA, Antonina. *Nachalo knigopechataniya v Moskve i na Ukraine*. Moskva, 1947, p. 14–15.

51 ANDRZEJOWSKI, Karol. *Kalendarz benedyktynski na kazdy dzien całego roku*. W Wilnie: w Drukarni I.K.M. XX. Bazylianow y w Drukarni I.K.M. y Rzpltey XX. Scholarum Piarum, 1768. 2°.

23 ILIISTR. Bazilijonų spaustuvės atsklanda su raidėmis IXС (1692 m.)

24 ILIISTR. Bazilijonų spaustuvės atsklanda su raidėmis IXС akademijos spaustuvės knygoje (1768 m.)

misijinių pamokslų rinktinė⁵². Jos antraštiniame lape skelbiama apie spausdiniamą Vilniaus bazilijonų spaustuvėje. Tačiau pastebėta, kad dalies knygos šriftas yra šiek tiek stambesnis. Taip pat akivaizdžiai skiriasi tos pačios dalies puslapių antraščių ornamentas ir vinjetės. Pastarųjų palyginimas su kitais Vilniaus leidiniais įtikina, kad dalis D. Kochaŋskio knygos išspausdinta Vilniaus pranciškonų spaustuvėje (25–26 iliustr.), tik ši informacija neskelbiama. Galima spėti, kad autorius iš pradžių užsakė dalį teksto išspausdinti pranciškonų spaustuvėje, bet užbaigti knygos leidimą nusprendė bazilijonų spaustuvėje, kurioje, be teksto, taip pat buvo išspausdinta turinio rodyklė ir antraštinis lapas.

Visai kitokią istoriją atskleidžia tretininkų maldynėlio, išspausdinto 1774 m. Vilniaus pranciškonų spaustuvėje⁵³, ornamentas. Pastebėta, kad dalies tiražo egzemplioriuose skiriasi antraštinio lapo (27–28 iliustr.) ir turinio rodyklės šriftas bei vinjetės, – jie nėra būdingi pranciškonų spaustuvei. Iš tikrųjų tai Vilniaus bazilijonų spaustuvės vinjetės: vinjetė su obelisku ir vinjetė su vainiku. Matyt, apie 1778 m. nustojus veikti pranciškonų spaustuvei, liko dalis neišparduoto tiražo. Vėliau atnaujintas kitoje spaustuvėje antraštinis lapas ir turinys liudija apie pastangas paskatinti tiražo likučių išpardavimą. Nors leidinių atnaujinimas komerciniais sumetimais buvo plačiai taikomas Europoje, tokie atvejai Vilniuje kol kas netyrinėti.

52 KOCHAŃSKI, Dominik. *Kazania y nauki z badaniami, przykladami, zarzutami, odpowiedziami*. W Wilnie: w Drukarni J.K.M. XX Bazyl., 1770. 4°.

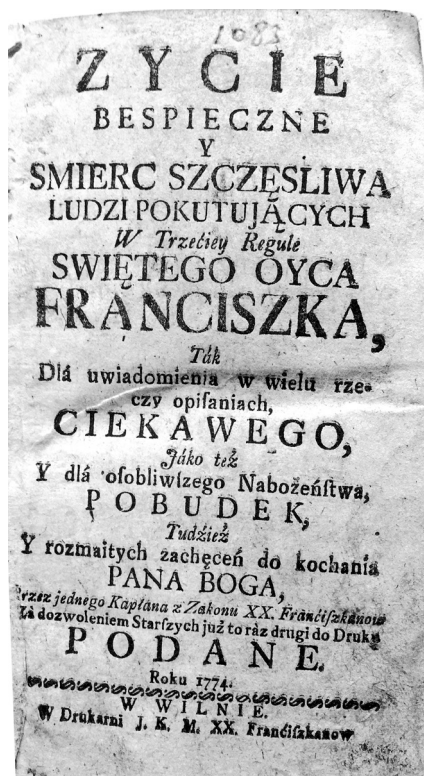
53 *Zycie bezpieczne y smierec szczęśliwa ludzi pokutujących w trzecięj regule świętego Oycy Franciszka...* Juž to rąz drugi do druku podane roku 1774. W Wilnie: w drukarni J.K.M. XX. Franciszkanow, [1774]. 8°.

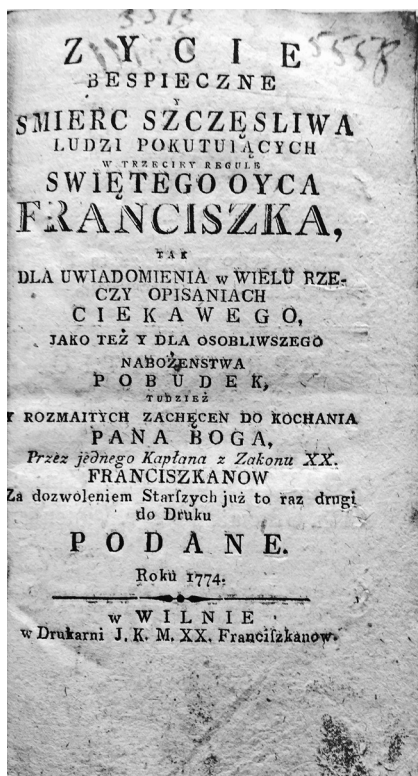
25 ILIISTR. Bazilijonų spaustuvės atsklanda D. Kochańskio knygoje

26 ILIISTR. PranciŹkonų spaustuvės atsklanda D. Kochańskio knygoje

27 ILIISTR. PranciŹkonų spaustuvės antraštis lapas

28 ILIISTR. Atnaujintas bazilijonų spaustuvėje antraštis lapas

Spaustuvinių ornamentų lyginamoji analizė leidžia nustatyti kontrafakcijas. Tyrėjai stengiasi nustatyti, dėl kokios priežasties suklastojamas leidinys. Kai suklastojama draudžiama knyga ir spaustuvininkui gresia valdžios persekiojimas, tuomet motyvacija suprantama. Taip pat gerai žinoma praktika, kai spaustuvė komerciniais sumetimais pakartotinai spausdina savo leidinį su klaidingais (ankstesniais) leidimo metais. Pavyzdžiui, 1780 m. akademijos spaustuvė išleido Lietuvos Statutą su leidimo data – 1744⁵⁴. Sunkiau interpretuojami atvejai, kai spaustuvininkai ryžtasi suklastoti legalų leidinį, kurį galima būtų laisvai perspausdinti, nurodant tikrus perspaudo duomenis. Antai, Karolis Estreicheris teigė, kad 1757 m. Poznanės jėzuitų kolegijos spaustuvėje išleistas Jano Bielskio retorikos vadovėlio dvi laidos, kadangi jis matė dvi knygas su vienodais leidimo duomenimis ir vienodu tekstu⁵⁵. Tačiau bibliografo liko neįvertintas faktas, kad skiriasi ne tik dviejų laidų apimtis, bet ir šriftas bei ornamentas. Kruopšti ornamento analizė leidžia teigti, kad antraštinio lapo vinjetė (kompozicija su angelu ir urna) ir pirmo puslapio atsklanda priklausė Vilniaus akademijos spaustuvei, o pirmosios raidės papuošimas dažnai buvo spausdinamas Vilniaus anoniminių leidiniuose (29–30 iliustr.). Taip pat ir tekstas parodo, kad jo rinkimas vyko kitu laiku: pavyzdžiui, kontrafakcijoje lenkiškas jungtukas „y“ nuosekliai pakeičiamas raide „i“, nebenaudojamas akūto ženklas virš balsių. J. Bielskio retorikos suklastojimo atvejį galėtų patvirtinti ir informacija, kad 1773 m. akademijos spaustuvės sandėlyje gulėjo 20 egzempliorių Bielskio retorikos (nors yra žinoma, kad spaustuvė prekiaavo ir kitų oficinų produkcija)⁵⁶. Taip pat intriguoja dvi skirtingos Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus pilietinio pamokslo laidos, kuriose pranešama apie jo spausdinimą Vilniaus bazilijonų spaustuvėje 1794 m. Galima teigti, kad viena laida iš tikrųjų yra Gardino spaustuvės kontrafakcija. Apie tai liudija antraštinio lapo vinjetė ir atsklanda teksto pradžioje, kurių niekada nebuvo Vilniuje, užtat pastaroji pasitaiko sentikių kirilikos knygoje, spausdintose Gardine⁵⁷ (31–32 iliustr.). Kokia iš tikrųjų priežastis privertė Gardino spaustuvininkus nuslėpti tikrąją perspausdinimo vietą, kol kas galima tik spėlioti.

Kita vertus, egzistuoja keletas Vilniaus kontrafakcijų, kurių priskyrimas konkrečiai spaustuvei susiduria su sunkumais, kylančiais dėl neaiškios kai ku-

54 ČEPIENĖ, Konstancija; PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai, 1576–1805*: bibliografija. Vilnius, 1979, p. 436 (aprašas 2827).

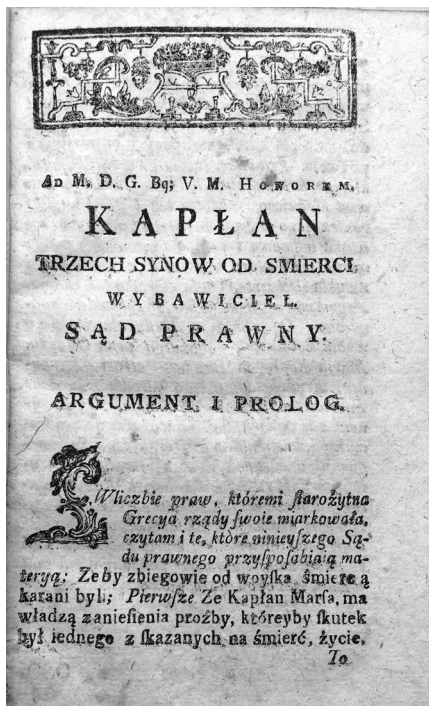
55 ESTREICHER, Karol. *Bibliografia Staropolska*. T. 13. Kraków, 1894, p. 79.

56 PETRAUSKIENĖ, Irena. Vilniaus akademijos spaustuvės inventorių, p. 205.

57 EMEĽYANOVA, Elena. *Staroobryadcheskie izdaniya kirillouskogo šrifto konca XVIII – načala XIX v.*: katalog. Moskva, 2010, pav. 128.

29 ILIISTR. 1757 m. Poznanės spaustuvės leidinio atsklanda

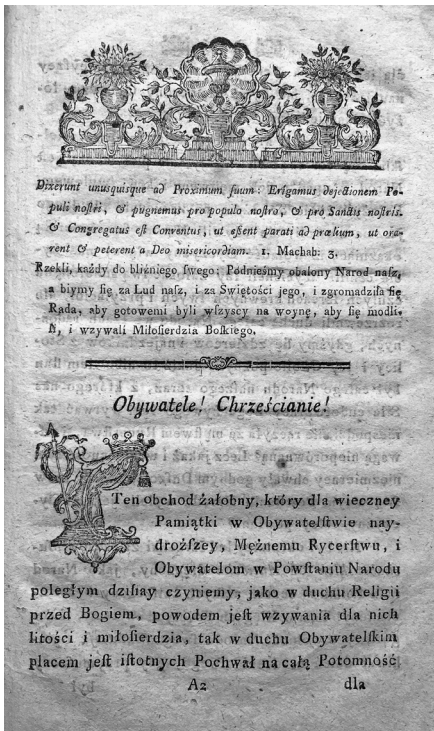

30 ILIISTR. 1757 m. Poznanės leidinio kontrafakcijos atsklanda ir inicialinės raidės papuošimas

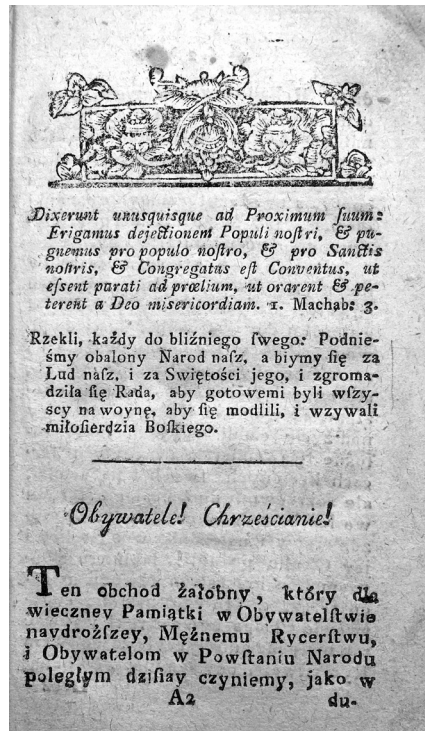
rių ornamento plokštelių kilmės. Antai, kelia abejonių Józefo Szczepanieco atribucija – šis autorius tvirtina, kad Vilniaus pijorų spaustuvė 1791 m. suklastojo Varšuvos Jano Potockio spaustuvės leidinį „Kurjeris su Varšuvos trimitu“⁵⁸. J. Szczepanieco manymu, šis kontrafaktinis leidinys priskirtinas pijorams todėl, kad jo antraštiniame lape yra išspausdinta vinjetė „vaza su penkiais gėlėmis“, kurią tyrėjas matęs viename pijorų spaustuvės leidinyje. Tačiau mums žinomi mažiausiai du akademijos spaustuvės leidiniai su tos pačios vinjetės atspaudu⁵⁹ (33–34 iliustr.). Abejotinas ir kitas šios atribucijos argumentas, ka-

58 SZCZEPANIEC, Józef. *Drukarnia wolna Jana Potockiego w Warszawie, 1788–1792*. Wrocław, 1998, p. 285 (pozicija 8).

59 Salustijus. *O woynach z Katyliną i Jugurthą* / przekładania x. Dawida Pilchowskiego. W Wilnie: w drukarni J.K.M. i Rzeczypospo. Akademickiej Soc. Jesu, 1767. 8°, p. 335;

31 ILIISTR. Bazilijonų spaustuvės atsklanda ir inicialinės raidės papuošimas M. Karpavičiaus pamoksle

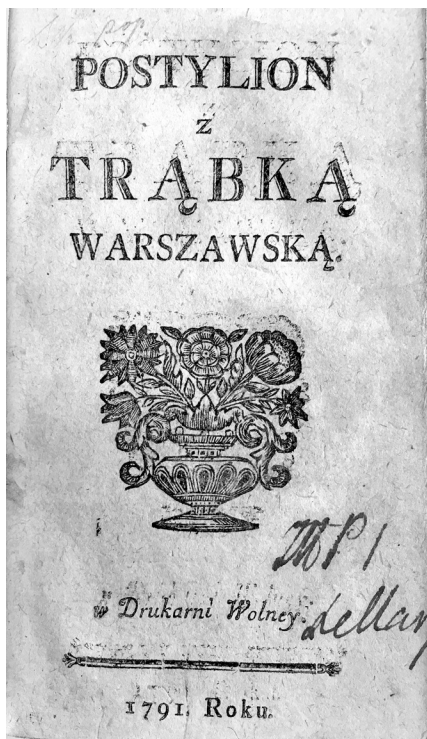

32 ILIISTR. Gardino spaustuvės atsklanda M. Karpavičiaus pamokslo kontrafakcijoje

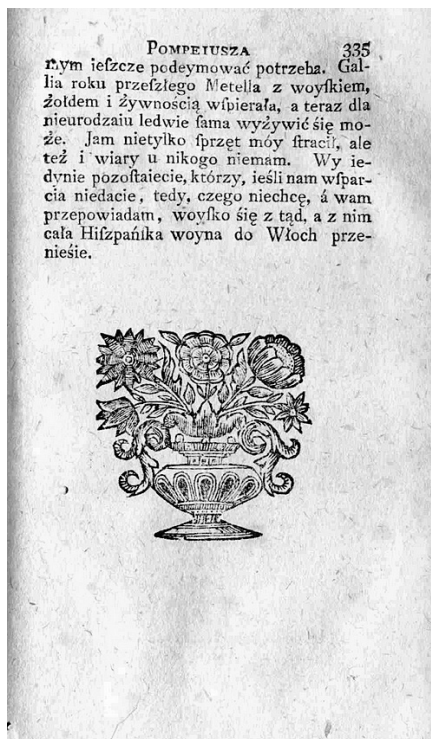
dangi lyginamas dviejų kontrafakcijų ornamentas – t. y. minėto „Kurjerio su Varšuvos trimitu“ ir kito 1791 m. leidinio ornamentinė kompozicija teksto pradžioje. Pagaliau tyrėjas pateikia trečią argumentą, t. y. 1791 m. logikos vadovėlį, kurio papuošimai, jo nuomone, taip pat liudija, kad „Kurjeris su Varšuvos trimitu“ buvo išspausdintas pijorų spaustuveje. Tačiau, patikrinus šį vadovėlį *de visu*, jame nesurasta jokio ornamento⁶⁰, kurio atspaudai būtų pakartoti 1791 m. kontrafakcijoje. Taigi, kontrafakcinio leidinio „Kurjeris su Varšuvos trimitu“ priskyrimas Vilniaus pijorų spaustuvei laikytinas nepakankamai pa-

CLAIRAUT, Alexis Claude. *Początki Geometrii*. W Wilnie: W Drukarni J.K.M. i Rzeczypospolitey Akadem. Soc. Jesu, 1772. 8°, p. 219.

60 NARBUTT, Kazimierz. *Logika Czyli Rozważania y rozsądzania rzeczy...* VUB IV 2791.

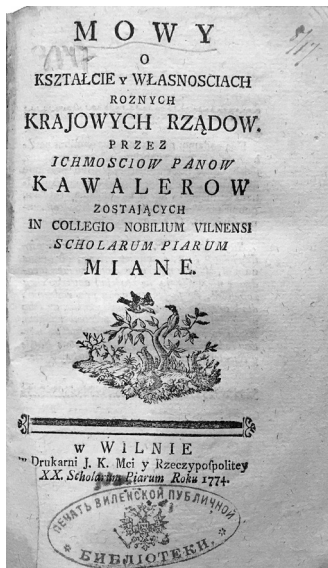
33 ILIISTR. Varšuvos Jano Potockio spaustuvės leidinio kontrafakcijos vinjetė

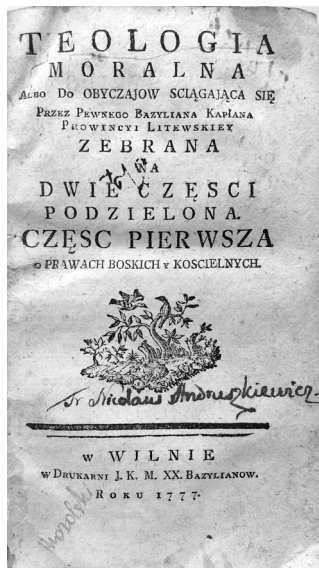
34 ILIISTR. Ta pati vinjetė akademijos spaustuvės leidinyje (1767 m.)

grįstu. Lietuvos ir Lenkijos elektroniniuose kataloguose pasitaiko kitų panašių pavyzdžių su abejotina atribucija, ypač tai pasakytina apie XVIII a. antrosios pusės anoniminius proginius leidinius.

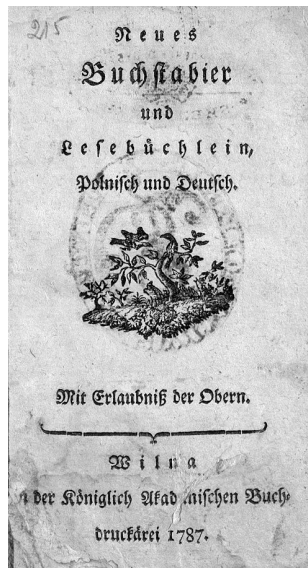
Kontrafakcinių ir anoniminių leidinių atribucijos sunkumai susiję su dviem reiškiniais, būdingais XVIII a. antrosios pusės Vilniaus spaudiniams: pirma, migruojantis ornamentas ir, antra, ornamento kopijos. Leidinių peržiūrėjimas leidžia atskleisti nemažai atvejų, kai ta pati dekoratyvinė plokštelė spausdinama kelių Vilniaus spaustuvių leidiniuose. Pavyzdžiui, vinjetė su dviem paukščiais 1774 m. papuošė pijorų spaustuvės knygos antraštinį lapą, 1777 m. ta pati vinjetė buvo išspausdinta bazilijonų, o 1787 m. – akademijos spaustuvės leidinio antraštiniame lape (35–37 iliustr.). Atsklanda, kurioje išraižyta kom-

35 ILIISTR. Vinjetė su dviem paukščiais pijorų spaustuvės leidinyje (1774 m.)

36 ILIISTR. Vinjetė su dviem paukščiais bazyljonų spaustuvės leidinyje (1777 m.)

37 ILIISTR. Vinjetė su dviem paukščiais akademijos spaustuvės leidinyje (1787 m.)

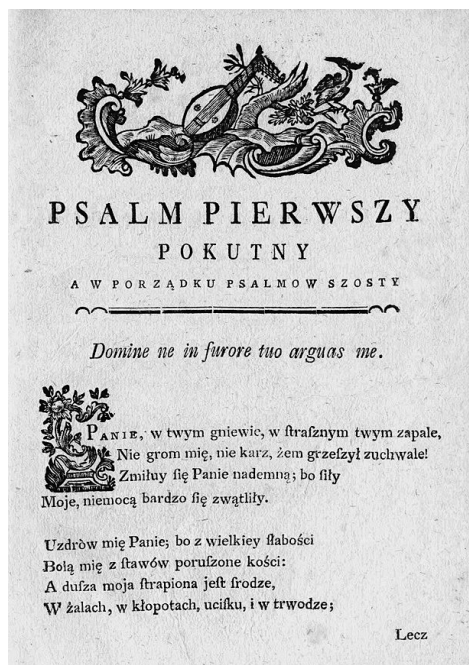
pozicija su gėlėmis ir dviem gausybės ragais, kelis dešimtmečius pasirodydavo įvairiuose proginiuose leidiniuose: ji išspausdinta 1764 m. pijorų spaustuvės, 1765 m. – bazyljonų, 1771 m. – pijorų, o 1778 m. pranciškonų spaustuvės leidinyje⁶¹. Pagaliau, atkreiptinas dėmesys į pateiktą I. Petrauskienės tyrime akademijos spaustuvės atsklandą su muzikos instrumentu, išspausdintą 1773 m. Vaclovo Ževusio poetiniame veikalė⁶², – ši plokštelė prieš tai buvo panaudota

61 Žr.: SIEMASZKO, Julian. *Oratio Die qua sacris seremoniis inauguratus est Stanislaus Augustus in Orthodoxum Poloniarum Regem dicta in sacello publico Cler. Reg. Scholarum Piarum*. Vilnae: Typis S.R.M. & Reipublicae Scholarum Piarum, 1763. 4°, p. [3]. Prieiga per internetą: <<http://rcin.org.pl/dlibra/docmetadata?id=9924>> [žiūrėta 2019 m. rugsėjo 3 d.]; ŚLIWICKI, Piotr Hiacynt. *Kazanie w dzien s. Stanisława biskupa przy postanowieniu nowego orderu*. W Wilnie: w drukarni J.K.M. u XX. Bazyljanow, 1765. 4°, p. [3]. VUB IV 23125; KOSSAKOWSKI, Józef. *Kazanie... na pogrzebie... Ludwika y Wiktorji z Potockich Poczajow*. W Wilnie: w drukarni J.K.M. y Rzeczypospolitey XX. Scholarum Piarum, [1771]. 4°, p. [3]. VUB IV 23171; NOWICKI, Placyd. *Kazanie powiną wdzięczność JJ. WW. JJ. PP. Wincentemu Antoniemu y Helenie z Sie[d]lickich Pakoszom*. W Wilnie: w drukarni J.K.M. XX. Franciszkanow, [1778]. 2°, p. [2]. VUB IV 30474.

62 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvė (1575–1773)*, pav. 61.

38 ILIISTR. Atsklanda su muzikiniu instrumentu bazilijonų spaustuvės leidinyje (1768 m.)

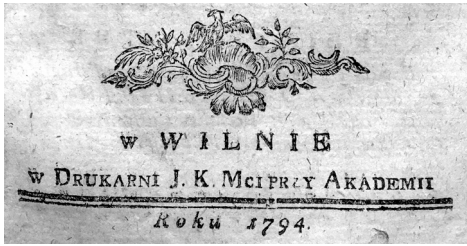

39 ILIISTR. Atsklanda su muzikiniu instrumentu akademijos spaustuvės leidinyje (1773 m.)

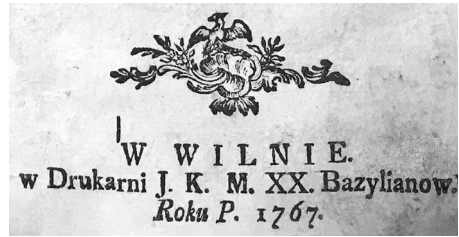
bazilijonų spaustuvės proginiame leidinyje (38–39 iliustr.). Taigi, plokštelės mi-gravimas tarp spaustuvių neleidžia vienareikšmiškai teigti, kur iš tikrųjų buvo išspausdinti 1775 ir 1778 m. anoniminiai leidiniai⁶³, papuošti jos atspaudu.

Ornamento kopijos kelia kitą didelę leidinių atribucijos problemą. Kopijavimas buvo priemonė susidėvėjusių dekoratyvinių raižinių atsargoms atnaujinti. Nukopijuoto raižinio preciziškumas priklausė nuo kopijuotojo meistriškumo, dekoravimo mados ir kitų aplinkybių. Knygų ornamento peržiūrėjimas leidžia teigti, jog nemaža dalis Vilniuje naudojamų dekoratyvinių plokštelių yra tiksliai nukopijuotos viena nuo kitos arba nuo vieno bendro prototipo. Antai,

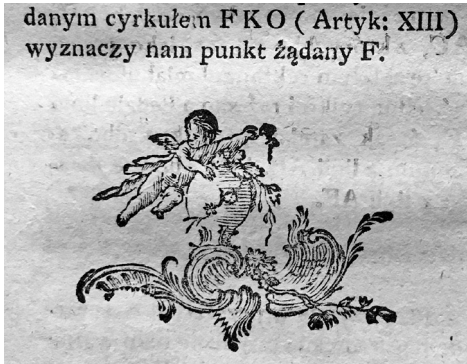
63 Źr.: *Dowod przychylnosci... Jgnacemu Hornowskiemu... y... Helenie Horainownie... pod czas jch aktu weselnego.* [S. l.], 1775. 4°. P. [3]. VUB IV 40831; BAGIŃSKI, Wojciech Wincen-ty. *Na wiadz do katedry swojej... Jmci Stefana Giedroycia biskupa Zmudzkiego... roku 1778. miesiaca lipca dnia 12.* [S. l.], [1778]. 4°, p. [3]. XVIII a. Lietuvos knygų lenkų kalba kontroliniame sąrašė spėjama, kad leidinys išspausdintas bazilijonų spaustuvėje (Źr. aprašą 197). VUB IV 33489.

40 ILIISTR. Vinjetė „tupintis paukštis“ akademijos spaustuvės leidinyje (1794 m.)

41 ILIISTR. Vinjetė „tupintis paukštis“ bazilijonų spaustuvės leidinyje (1767 m.)

42 ILIISTR. Vinjetė „angeliukas su urna“ akademijos spaustuvės leidinyje (1772 m.)

43 ILIISTR. Vinjetė „angeliukas su urna“ pijorų spaustuvės leidinyje (1784 m.)

akademijos ir bazilijonų spaustuvėse dažnai naudojamos beveik identiškos vinjetės „tupintis paukštis“ (40–41 iliustr.), o vinjetės „angelas su urna“ kopijos – akademijos ir pijorų spaustuvėse (42–43 iliustr.). Be to, egzistuoja nemažai vienodo piešinio raižinių, puošiančių Vilniaus ir Varšuvos spaudinius. Jų plitimą skatino Varšuvos Piotro Zawadzkiego raidžių liejykla ir papuošimų gaminimo įmonė – stambiausia Abiejų Tautų Respublikos šriftų tiekėja. XVIII a. antroje pusėje kelios Vilniaus institucinės spaustuvės (akademijos, pijorų ir bazilijonų vienuolyno) pirkė šriftus ir papuošimus būtent iš P. Zawadzkiego įmonės⁶⁴. Ši aplinkybė gali paaiškinti, pavyzdžiui, kodėl vinjetės „aukurą kūrenanti vaidilutė“ kopijos buvo naudojamos Vilniaus (akademijos bei bazilijonų) ir Varšuvos (P. Zawadzkiego) spaustuvėse (44–46 iliustr.). Taigi, pateikti keli pavyzdžiai (ku-

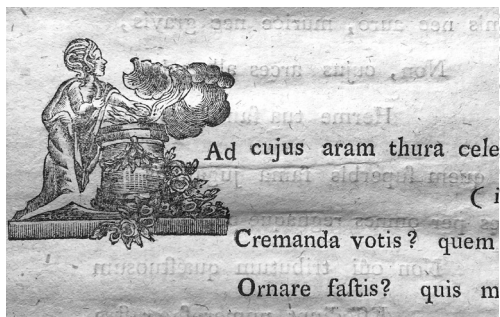
⁶⁴ *Dziennik handlowy*, 1787, t. III (cz. VII, VIII i IX), wrzesień, p. 497–503.

riuos galima būtų tęsti) parodo, kaip svarbu, atliekant XVIII a. antrosios pusės Vilniaus kontrafakcinių ir anonimiinių leidinių atribuciją, atsižvelgti tiek į ornamanto migravimą, tiek ir į jo kopijavimo atvejus.

APIBENDRINIMAS

Spaustuvinių ornamentas atlieka kuklią, antraeilę funkciją knygoje, t. y. suteikia tekstui estetinį poveikį, kad skaitytojui būtų malonu vartyti ir skaityti knygą. Ornamento dailumas papuošiant knygą didžiąją dalimi priklausė nuo technologijų, kurios mašininės spaudos epochos išvakarėse buvo bendros visai Europai ir darė įtaką Vilniaus spaustuvioms.

Nagrinęjant XVIII a. antrosios pusės Vilniaus spaudinius paaiškėjo, kad puošdami knygas spaustuvininkai derino lieta smulkų ornamentą ir kelias dekoratyvinių plokštelių rūšis. Spaustuvininkai nuolat stengėsi mažinti knygų gamini- mo išlaidas. Kalbant apie ornamentus, ši tendencija reiškėsi dviem reiškiniais: pirma, atsklandų ir užsklandų funkcijų praplėtimu, perkeliant jas į netradicinę vietą knygoje, o kartu vinječių, tinkamų bet kokios knygos erdvei papuošti, paplitimu; antra, laipsnišku atsakymu inicialų ir perėjimu prie daugiafunkčių faktotumų ir inicialinės raidės papuošimų. Didėjantis ornamentų su siužetinėmis kompozicijomis skaičius Vilniaus spaudiniuose, matyt, švelnino iliustracijų retumą. Aptariamuoju laikotarpiu

44 ILLUSTR. Vinjetė „aukurą kūrenanti vaidilutė“ anoniminiame leidinyje (1781 m.)

45 ILLUSTR. Vinjetė „aukurą kūrenanti vaidilutė“ akademijos spaustuviės leidinyje (1786 m.)

46 ILLUSTR. Vinjetė „aukurą kūrenanti vaidilutė“ Varšuvos P. Zavadzkiego spaustuviės leidinyje (1795 m.)

Vilniaus institucinėse spaustuvėse daugiausiai leidžiama religinės literatūros, tačiau spaustuvėms turėjo nedaug tinkamų jai ornamentų. Gana mažas skaičius krikščioniškos simbolikos ornamentuose koreliavo su laipsniška visuomenės sekuliarizacija. Kita vertus, Vilnius išsiskyrė gedulingos tematikos ornamentų įvairove ir gausa.

Spaustuvėms ornamentų analizė padėjo rekonstruoti kelių XVIII a. antrosios pusės spaudinių išleidimo istoriją, taip pat atskleisti kai kuriuos Vilniaus institucinių spaustuvių sąveikos faktus (ornamentų paveldėjimas, darbo padalijimas, leidinių atnaujinimas kitoje spaustuvėje, leidinių klastojimas), apie kuriuos neįmanoma sužinoti iš tokio tradicinio ir dažnai vienintelio šaltinio kaip antraštinio lapo leidimo duomenys.

Atskleisti ornamento migravimo ir kopijavimo atvejai perspėja, kad identifikuojant anoniminius leidinius nepakanka remtis vienos plokštelės atspaudu, reikalinga kompleksinė prieiga, apimanti kitus šaltinius, jeigu įmanoma – taip pat ir šrifto analizę. Kita vertus, išskyla abejonė, ar tikslinga XVIII a. antrosios pusės Vilniaus anoniminius leidinius būtinai priskirti kokiam nors konkrečiai spaustuvei, ar tai nebuvo, pavyzdžiui, laisvai samdomų spaustuvėms, turinčių nuosavą ornamentų atsargas, darbas.

Taigi, turint omenyje esminį rašytinių dokumentų ribotumą, spaustuvėms ornamentai pripažintini svarbiu XVIII a. knygos istorijos šaltiniu, padedančiu gvildinti šiame straipsnyje paliejamą temą ir iškeltus klausimus. Be to, šis šaltinis pasakoja ir apie visuomenę bei jos kultūrą, kurios veikiamas formavosi suvokimas, kaip turi atrodyti patraukli ir funkcionali knyga. Pripažįstant didelę spaustuvėms ornamentų vertę humanitariniams ir socialiniams mokslams lieka tikėtis, kad netrukus pribręs idėja sukurti XVI–XVIII a. Lietuvos spaustuvėms ornamentų elektroninę duomenų bazę kaip dar vieną D. Kauno knygos istorijos šaltinių klasifikacijos rūšį. Ji padėtų verifikuoti dabartinio tyrimo apibendrinimus ir sukurtų tvirtą pagrindą naujiems knygos istorijos tyrimams.

Šaltiniai ir literatūra

Nepublikuoti šaltiniai

1. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F. 1178, ap. 1, b. 48 (Byla dėl spaustuvės pavaldumo Vilniaus Švč. Trejybės vienuolynui ir dėl jos knygų išpardavimo, 1835–1847 m.).
2. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, F41-220 (1837 m. Vilniaus bazilijonų vienuolyno inventorių).

Kiti šaltiniai

3. ANDRZEJOWSKI, Karol. *Kalendarz benedyktynski na kazdy dzien całego roku*. W Wilnie: w Drukarni I.K.M. XX. Bazyljanow y w Drukarni I.K.M. y Rzpltey XX. Scholarum Piarum, 1768. 2°.

4. XVIII a. *Lietuvos knygos lenkų kalba*: kontrolinis sąrašas. Sudarytojos Marija Ivanovič, Karina Basiul. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2015. 679, [1] p.
5. BAGIŃSKI, Wojciech Wincenty. *Na wiażd do katedry swoiey... Jmci Stefana Giedroycia biskupa Zmudzkiego... roku 1778. miesiąca lipca dnia 12.* [S. l.], [1778]. 4°.
6. *Biblioteka Radzivillov Nesvizhskoj ordinacii*: katalog izdanij iz fonda Central'noj nauchnoj biblioteki imeni Jakuba Kolasa Nacional'noj akademii nauk Belarusi: XVIII vek. [Sostaviteli: A.V. Stefanovich (otv. sost.), M.M. Lis]. Minsk: Belaruskaya navuka. Kn. 1 (1701–1750), 2013; Kn. 2 (1751–1770), 2014; Kn. 3 (1771–1785), 2014; Kn. 4 (1786–1800), 2015.
7. BUJALSKI, Antoni Bonawentura. *Mowy... pod czas urzędz prowincyalstwa.* W Wilnie: z drukarni J.K.M. WW. OO. Franciszkanow, 1772. 4°.
8. BURACAS, Antanas; UŽTUPAS, Vilius. *Senieji Lietuvos spaudmenys: XVI–XVIII amžiaus faksimilės.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004. 474 p.: faks.
9. CLAIRAUT, Alexis Claude. *Początki Geometrii.* W Wilnie: W Drukarni J.K.M. i Rzeczypospolitey Akadem. Soc. Jesu, 1772. 8°.
10. ČEPIENĖ, Konstancija; PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvs leidiniai, 1576–1805*: bibliografija. Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademijos biblioteka, 1979. 543 p., 8 iliustr. lap.
11. *Dowod przychylnosci... Jgnacemu Hornowskiemu... y... Helenie Horainownie... pod czas jch aktu weselnego.* [S. l.], 1775. 4°.
12. *Dziennik handlowy*, 1787, t. III (cz. VII, VIII i IX), wrzesień.
13. EMEL'YANOVA, Elena. *Staroobryadcheskie izdaniya kirillovskogo shrifta konca XVIII – nachala XIX v.*: katalog. Moskva: Pashkov dom, 2010. 640 p., [150] iliustr. p.
14. ERNESTI, Johann Heinrich Gottfried. *Die Wol-eingerichtete Buchdruckerey.* Nürnberg: gedruckt und zu finden bey Johann Andreä Endters seel. Erben, 1733. Prieiga per internetą: <https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11060030_00005.html> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 16 d.].
15. ESTREICHER, Karol. *Bibliografia Staropolska.* T. 13. Kraków: drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1894. VIII, 502 p.
16. Federacja Bibliotek Cyfrowych (FBC). Prieiga per internetą: <<https://fbc.pionier.net.pl>> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 14 d.].
17. *Kniga Belarusi XIV–XVIII stagoddyau* = Kniga Belarusi XIV–XVIII vekov. Nacyyanal'naya bibliyateka Belarusi. Minsk. Prieiga per internetą: <belbook.nlb.by> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 14 d.].
18. *Knygos lietuvių kalba.* T. 1, 1547–1861. Sudarytojai: Eleonora Binkytė ... [et al.]; atsak. red. Antanas Ulpis. Vilnius: Mintis, 1969. (Lietuvos bibliografija. Serija A). LXIV, 728, [16] iliustr. lap.: iliustr.
19. KOCHAŃSKI, Dominik. *Kazania y nauki z badaniami, przykładami, zarzutami, odpowiedziami.* W Wilnie: w Drukarni J.K.M. XX Bazyl., 1770. 4°.
20. KOSSAKOWSKI, Józef. *Kazanie... na pogrzebie... Ludwika y Wiktoryi z Potockich Pocielow.* W Wilnie: w drukarni J.K.M. y Rzeczypospolitey XX. Scholarum Piarum, [1771]. 4°.
21. *Krotkie nabozenstwo do s. Wincentego à Paulo fundatora Wielebnych Xięzy Missyjonarzow.* W Wilnie: w drukarni J.K. Mści Wielebnych Xięzy Franciszkanow, 1766. 8°.
22. LUCKOMBE, Philip. *A Concise History of the Origin and Progress of Printing.* London: Printed and sold by W. Adlard and J. Browne, 1770. Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=MlhAAAAAYAAJ&hl=lt&source=gbs_navlinks_s> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 19 d.].

23. NARBUTT, Kazimierz. *Logika czyli Rozwazania y rozsądzania rzeczy*. Poprawiona y przedrukowana. W Wilnie: w drukarni J.K. Mci y Rzeczy-pospolitey u XX. Piarow, 1791. 8°.
24. NIKOŁAJEW, Mikoła. Drukarnia klasztoru Św. Trójcy w Wilnie w świetle nowych dokumentów archiwalnych. In *Książka ponad podziałami: materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej*, Lublin 16–18 listopada 2004. Pod red. Antoniego Krawczyka. Lublin, 2007, p. 175–182.
25. NOWICKI, Placyd. *Kazanie powinną wdzięczność JJ. WW. JJ. PP. Wincentemu Antoniemu y Helenie z Sie[d]lickich Pakosom*. W Wilnie: w drukarni J.K.M. XX. Franciszkanow, [1778]. 2°.
26. OBYRN, Jakub d'. *Kazanie o trzech obowiązkach pasterskich*. W Wilnie: w drukarni J.K. Mci WW. XX. Franciszkanow, [1767]. 4°.
27. PETRAUSKIENĖ, Irena. Vilniaus akademijos spaustuvės inventorius. *Knygotyra*, 1976, t. 5 (12), p. 197–208.
28. PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai: XVI–XIX a.* Vilnius: Moks-las, 1992. 394 p.
29. Salustijus. *O woynach z Katyliną i Jugurthą* / przekładania x. Dawida Pilchowskiego. W Wilnie: w drukarni J.K.M. i Rzeczypospo. Akademickiey Soc. Jesu, 1767. 8°.
30. SIEMASZKO, Julian. *Oratio Die qua sacris seremoniis inauguratus est Stanislaus Augustus in Orthodoxum Poloniarum Regem dicta in sacello publico Cler. Reg. Scholarum Piarum*. Vilnae: Typis S.R.M. & Reipublicae Scholasticae Piarum, 1763. 4°.
31. SMITH, John. *Printer's Grammar*. London: Printed by L. Wayland and sold by T. Evans, 1787. Prieiga per internetą: <<https://digitalcommons.unl.edu/zeamericanstudies/17/>> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 16 d.].
32. ŚLIWICKI, Piotr Hiacynt. *Kazanie w dzien s. Stanisława biskupa przy postanowieniu nowego orderu*. W Wilnie: w drukarni J.K.M. u XX. Bazylianow, 1765. 4°.
33. Virtuali elektroninio paveldo sistema (VEPS). Prieiga per internetą: <<https://www.epaveldas.lt/>> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 14 d.].
34. ZĄBKOWSKI, Franciszek. *Teorya sztuki drukarskiej zastosowana do praktyki*. W Warszawie: nakładem Autora u Augusta Em. Glucksberga, 1832. Prieiga per internetą: <<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/doccontent?id=23274&dirids=1>> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 16 d.].
35. *Zycie bezpieczne y smierc szczęśliwa ludzi pokutujących w trzeciej regule świętego Oycy Franciszka...* Już to rąz drugi do druku podane roku 1774. W Wilnie: w drukarni J.K.M. XX. Franciszkanow, [1774]. 8°.

Literatūra

1. CİCĖNIENĖ, Rima. Rankraštinų ir spausdintinių LDK XVI–XVII a. knygų pasaulis: sąsajos ir sankirtos. *Knygotyra*, 2017, t. 68, p. 7–37. <https://doi.org/10.15388/kn.v68i0.10714>
2. GALAUNĖ, Paulius. Lietuvos knygos raidos metmenys XVI–XVII amžiuose. Iš GALAUNĖ, Paulius. *Dailės ir kultūros baruose*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Vaga, 1970, p. 119–126.
3. GALAUNĖ, Paulius. Mažvydo knygų meniškąjį pusę. Iš GALAUNĖ, Paulius. *Dailės ir kultūros baruose*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Vaga, 1970, p. 127–131.
4. GASKELL, Philip. *A New Introduction to Bibliography*. Oxford: The Clarendon Press, 1974. xxiv, 438 p.: iliustr., faks.
5. KAUNAS, Domas. Knygos istorijos šaltiniai. *Knygotyra*, 2010, t. 54, p. 19–43. <https://doi.org/10.15388/kn.v54i0.3590>
6. KAŽURO, Ina. *Vilniaus bazilijonų vienuolyno spaustuvės veikla 1628–1839 m.*: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019. 282 p.

7. KOŽENEVSKAJA, Emilija. Šiaulių „Kultūros“ bendrovės (1920–1937) knygų meninė kultūra. *Knygotyra*, 2014, t. 63, p. 143–166. <https://doi.org/10.15388/kn.v63i0.4005>
8. LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. Išryškinti ir papuošti: ankstyvųjų Vilniaus spaudinių ornamentika. Iš *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės pavidolo tyrimai* (mokslų straipsnių rinkinys). Sudarytoja Aleksandra Aleksandravičiūtė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 34–60.
9. LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. The Book of the Renaissance. In *Martynas Mažvydas and Old Lithuania*. Sudarė Regina Koženiauskienė. Vilnius: Pradai, 1998, p. 389–410.
10. MCKERROW, Ronald B. *An Introduction to Bibliography for Literary Students*. Oxford: The Clarendon Press, 1928. XV, 395 p.
11. NARBUTIENĖ, Daiva. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos lotyniškoji knyga XV–XVII a.* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004. 245 p.: iliustr., faks.
12. NAVICKIENĖ, Aušra. *Besikeičianti knyga XIX amžiaus pirmosios pusės Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010. 382, [1] p.: iliustr.
13. PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuė (1575–1773)*. Vilnius: Mokslas, 1976. 248 p., 16 iliustr. lap.: faks.
14. PLOMER, Henry Robert. *English Printers' Ornaments*. London: Grafton, 1924. Prieiga per internetą: <<https://archive.org/details/englishprinterso00plom/page/n3>> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 19 d.].
15. SPEDDING, Patrick. Thomas Gardner's Ornament Stock: A checklist. *Script & Print*, 2015, vol. 39 (2), p. 69–111. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/303056276_Thomas_gardner's_ornament_stock_A_checklist> [žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 22 d.].
16. SZCZEPANIEC, Józef. *Drukarnia wolna Jana Potockiego w Warszawie, 1788–1792*. Wrocław: Wydaw. Uniw. Wrocławskiego, 1998. 356 p., 6 iliustr. lap.: iliustr.
17. TANSELLE, G. Thomas. *Bibliographical Analysis: A historical introduction*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2009. vii, 167 p.
18. VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija: Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*. Vilnius: Mokslas, 1979. 566 p., [8] iliustr. lap.: iliustr., faks.
19. ZERNOVA, Antonina. Belorusskij pechatnik Spiridon Sobol'. *Kniga: Issledovaniya i materialy*. Moskva, 1965, Sb. 10, p. 126–145.
20. ZERNOVA, Antonina. *Nachalo knigopechataniya v Moskve i na Ukraine*. Moskva: [Tipografiya Biblioteki im. V.I. Lenina], 1947. 104 p.
21. ZERNOVA, Antonina. Tipografiya Mamonichej v Vil'no (XVI v.). *Kniga: Issledovaniya i materialy*. Moskva, 1959, Sb. 1, p. 167–223.
22. ZOVIENĖ, Danutė. *Lietuvos šiuolaikinės tiražinės knygos meniniai ypatumai* [Rankraštis]: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2009. 237 lap.: faks., iliustr.

- 1 iliustr.** Atsklanda ir inicialinės raidės papuošimas iš smulkaus ornamento (bazilijonų spaustuvė). RUBCZYŃSKI, Marcin. *Męka y smierc Pana Naszego Jezusa Chrystusa na czterdzieści medytacji podzielona*. A teraz... powtornie do druku podana. W Wilnie: w drukarni J.K.M. XX. Bazyljanow, 1765, 8°, p. 1. Kopija iš: VUB⁶⁵ IV 22924.
- 2 iliustr.** Atsklanda, surinkta iš smulkaus ornamento ir šrifto ženklų (pijorių spaustuvė). *De missa votiva orate toto adventu cantari solita*. Vilnae: Typis Scholarum Piarum, 1799, 8°, lap. A2r. Kopija iš: VUB IV 21455.
- 3 iliustr.** Akademijos spaustuvės užsklanda su menų instrumentais knygos skyriaus pabaigoje. KOGNOWICKI, Kazimierz. *Zycia Sapiehow y listy od monarchow, książąt, rożnych panujących do tychże pisane*. Tom 1. W Wilnie: w Drukarni J.K. Mości przy Akademii, 1790, 4°, p. 53. Kopija iš: VUB IV 21145/1.
- 4 iliustr.** Akademijos spaustuvės užsklanda su menų instrumentais antraštiniame lape. LEGOWICZ, Józef. *Powinności gospodarzow wiejskich*. W Wilnie: w drukarni J.K. Mci przy Akademii, 1779, 8°. Kopija iš: <<https://www.epaveldas.lt>>.
- 5 iliustr.** Bazilijonų spaustuvės atsklanda teksto pradžioje. *Decor carmeli... per devotas orationes ac religiosos actus ordinatus / pro commoditate patrum ac fratrum ordinis Carmelitarum...* Reimpressus. Vilnae: Typis Basilianis, 1777, 8°. Kopija iš: VUB IV 21695.
- 6 iliustr.** Bazilijonų spaustuvės atsklanda antraštiniame lape. CORAZZA, Gaetano. *O kunszcie dobrego kochania albo o miłości boskiej xięgi trzy / przez W. J. X. Augustyna Nowosielskiego...* przetłumaczone. W Wilnie: W Drukarni XX. Bazyljanow, 1764, 8°. Kopija iš: VUB IV 22960.
- 7 iliustr.** Atsklanda su gedulo atributika (pijorių spaustuvė). TUPALSKI, Mikołaj. *Pod czas pogrzebu... Pana Michała Horodenskigo... kazanie. miane... roku 1762. dnia 18. Augusta*. W Wilnie: w drukarni J.K.M. y Rzeczypospolitey XX. Scholarum Piarum, [1762], 2°. Kopija iš: VUB IV 31077.
- 8 iliustr.** Užsklanda ir smulkus ornamentas su gedulo atributika (pijorių spaustuvė). Žr. **7 iliustr.**, p. 20.
- 9 iliustr.** Akademijos spaustuvės inicialas Z. WOYZBUN, Aleksander. *Kazanie pogrzebowe przy złożeniu ciała... Tomasza Bulharyna*. W Wilnie: w drukarni J.K. Mci Akademickiey Societatis Jesu, 1760, 2°. Kopija iš: <<https://www.epaveldas.lt>>.
- 10 iliustr.** Vroclavo jėzuitų kolegijos spaustuvės inicialas C. *Catechismus Romanus ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini*. Wratislaviae: typis Academicis Collegii Societatis Jesu, per Factorem Franciscum Olbrich, 1737, p. [1]. Kopija iš: <<https://reader.digitale-sammlungen.de>>.
- 11 iliustr.** Poznanės jėzuitų kolegijos spaustuvės inicialas C. MALCZEWSKI, Adam. *Theophrastus sive Novae philosophiae opinionum de principiis corporum curiosa*. Posnaniae: Typis S.R.M. Clari Collegii Societatis Jesu, 1758, p. 7. Kopija iš: <<https://jbc.bj.uj.edu.pl>>.
- 12 iliustr.** Vilniaus bazilijonų spaustuvės inicialas C. ŁUCKI, Meletius. *Propositiones philosophicas*. Vilnae: Typis S.R.M. PP. Basilianorum, [1762], 4°, p. [3]. Kopija iš: VUB IV 21795.
- 13 iliustr.** Akademijos spaustuvės tradicinio stiliaus faktotumas (1). RĘCZYŃSKI, Jakub. *Kazania przy wprowadzeniu do kościoła parafialnego s. Jana w Wilnie ciała świętego Teofila męczennika*. W Wilnie: w drukarni Królewskiej przy Akademii, [1780], 8°, p. [7]. Kopija iš: VUB IV 5465.

65 VUB – Vilniaus universiteto biblioteka. Dėkoju Vilniaus universiteto bibliotekai už leidimą publikuoti dokumentų fragmentus.

- 14 iliustr.** Akademijos spaustuvės tradicinio stiliaus faktotumas (2). KALIŃSKI, Wilhelm. *Mowy... do rolnikow miane w Pawłowiu*. W Wilnie: w drukarni Królewskiej przy Akademii, [1779], 8°, p. 1. Kopija iš: VUB IV 5466.
- 15 iliustr.** Pijorų spaustuvės faktotumas (1). KOSSAKOWSKI, Józef. *Kazanie... na pogrzebie... Ludwika y Wiktorji z Potockich Pocięjow*. W Wilnie: w drukarni J.K.M. y Rzeczypospolitey XX. Scholarum Piarum, [1771], 4°, lap. D4r. Kopija iš: <<https://polona.pl>>.
- 16 iliustr.** Pijorų spaustuvės faktotumas (2). NARBUTT, Kazimierz. *Z filozofii wybrane zdania*. W Wilnie: w drukarni J.K. Mci y Rzeczypospolitey XX. Schol. Piar., 1771, 4°, lap. A1r. Kopija iš: <<https://polona.pl>>.
- 17 iliustr.** Bazilijonų spaustuvės faktotumas (1). RÓŻYCKI (Rużycki), Gerard. *Pierwiastki prac kaznodziejskich na uroczystosc S. Bazylego W. Doktora i patryarchy i S. Makryny panny*. W Wilnie: w drukarni J.K.M. XX. Bazylianow, 1768, 4°, p. 22. Kopija iš: VUB IV 23046.
- 18 iliustr.** Bazilijonų spaustuvės faktotumas (2). SKARBEEK-WAŻYŃSKI, Porfiriusz. *Kazanie na obchodzie pogrzebowym... po stryju swoim... Michale Skarbku Wazynskim*. W Wilnie: w Drukarni J.K.M. XX. Bazylianow, 1773, 4°, lap. A1r. Kopija iš: VUB IV 23247.
- 19 iliustr.** Bazilijonų spaustuvės faktotumas (3). KOCHAŃSKI, Dominik. *Kazania y nauki z badaniami, przykladami, zarzutami, odpowiedziami*. W Wilnie: w Drukarni J.K.M. XX. Bazył., 1770, 4°, lap. (2)r. Kopija iš: VUB IV 12794(2).
- 20 iliustr.** Bazilijonų spaustuvės inicialinės raidės papuošimas. Žr. **17 iliustr.**, p. [3].
- 21 iliustr.** Pijorų spaustuvės inicialinės raidės papuošimas. Žr. **16 iliustr.**, lap.)(2r.
- 22 iliustr.** Pijorų spaustuvės inicialinės raidės papuošimas su angelu. KARPAVIČIUS, Mykolas Pranciškus. *Kazanie na przyjęciu do kościoła Missionarzow Wileńs. in monte Salvatoris ciała świętey pamięci... Birgitty Sotłohubowy*. W Wilnie: w drukarni J.K. Mci y Rzpl. XX. Schol. Piar., 1773, 8°, p. [3]. Kopija iš: <<https://www.epaveldas.lt>>.
- 23 iliustr.** Bazilijonų spaustuvės atsklanda su raidėmis IXC (1692 m.). *Liturgikon si est Sluzhebnyk*. Pervoe Tipom izdadesya. V Vilni: v obiteli S[vya]tyya zhivonachalnyya Tro[i]ci, Chinu S[vya]togo Vasilia Vel[ikago], 1692, (Skonchasya, v s[vya]t[o]j Lavre Supraslskoj, 1695), 2°, lap. 84r. Kopija iš: <<http://belbook.nlb.by>>.
- 24 iliustr.** Bazilijonų spaustuvės atsklanda su raidėmis IXC akademijos spaustuvės knygoje (1768 m.). ROSTOWSKI, Stanislaw. *Litvanicarum Societatis Jesu historiarum provincialium*. Pars 1. Vilnae: Typis S.R.M. et Reipublicae Academicis, 1768, 2°, p. 178. Kopija iš: <<http://belbook.nlb.by>>.
- 25 iliustr.** Bazilijonų spaustuvės atsklanda D. Kochańskio knygoje. Žr. **19 iliustr.**, p. 1 [sign.)A(1)].
- 26 iliustr.** Pranciškonų spaustuvės atsklanda D. Kochańskio knygoje. Žr. **19 iliustr.**, p. 1 [sign. (a)1)].
- 27 iliustr.** Pranciškonų spaustuvės antraštinis lapas. *Zycie bezpieczone y smierc szczęśliwa ludzi pokutujących w trzecięy regule świętego Oyca Franciszka...* Juž to rąz drugi do druku podane roku 1774. W Wilnie: w drukarni J.K.M. XX. Franciszkanow, [1774], 8°. Kopija iš: VUB IV 22037.
- 28 iliustr.** Atnaujintas bazilijonų spaustuvėje antraštinis lapas. Žr. **27 iliustr.** Kopija iš: VUB IV 22037(2).
- 29 iliustr.** 1757 m. Poznanės spaustuvės leidinio atsklanda. BIELSKI, Jan. *Cwiczenia Krásomowsko-Práwnego*. Xięga I. W Poznaniu: w drukarni J.K.M. Collegium Soc: Jesu, 1757, 8°, p. 1. Kopija iš: VUB IV 19136.

- 30 iliustr.** 1757 m. Poznanės leidinio kontrafakcijos atsklanda ir inicialinės raidės papuošimas. Žr. **29 iliustr.** Kopija iš: VUB IV 7105.
- 31 iliustr.** Bazilijonų spaustuvės atsklanda ir inicialinės raidės papuošimas M. Karpavičiaus pamoksle. KARPAVIČIUS, Mykolas Pranciškus. *Kazanie... na żalobnym obchodzie... w kosciele s. Jana miane w Wilnie dnia 20. maja, 1794.* W Wilnie: w drukarni XX. Bazylianow, [1794], 4°, p. 1. Kopija iš: VUB IV 22440.
- 32 iliustr.** Gardino spaustuvės atsklanda M. Karpavičiaus pamokslo kontrafakcijoje. Žr. **31 iliustr.**, 8°, p. 1. Kopija iš: VUB IV 22525.
- 33 iliustr.** Varšuvos Jano Potockio spaustuvės leidinio kontrafakcijos vinjetė. *Postylion z trąbką warszawską.* [S. l.]: W drukarni Wolney, 1791, 8°. Kopija iš: LMAB L-18/1467⁶⁶.
- 34 iliustr.** Ta pati vinjetė (žr. **33 iliustr.**) akademijos spaustuvės leidinyje (1767 m.). Salustijus. *O woynach z Katyliną i Jugurthą / przekładania x. Dawida Pilchowskiego.* W Wilnie: w drukarni J.K.M. i Rzeczypospo. Akademickiey Soc. Jesu, 1767, 8°, p. 335. Kopija iš: <<https://polona.pl>>.
- 35 iliustr.** Vinjetė su dviem paukščiais pijorų spaustuvės leidinyje (1774 m.). MIKUCKI, Antoni. *Mowy o kształcie y własnościach roznych krajowych rządow.* W Wilnie: w drukarni J.K. Mci i Rzeczypospolitey XX. Scholarum Piarum, 1774, 8°. Kopija iš: VUB IV 23105.
- 36 iliustr.** Vinjetė su dviem paukščiais bazilijonų spaustuvės leidinyje (1777 m.). NAROLSKI, Józef. *Teologia moralna albo do obyczajow ściągająca się.* W Wilnie: w drukarni J.K.M. XX. Bazylianow, 1777, 8°. Kopija iš: VUB IV 22296.
- 37 iliustr.** Vinjetė su dviem paukščiais akademijos spaustuvės leidinyje (1787 m.). *Neues Buchstaber und Lesebüchlein Polnisch und Deutsch.* Wilna: in der Königlich Akademischer Buchdruckerei, 1787, 8°. Kopija iš: <<https://www.epaveldas.lt>>.
- 38 iliustr.** Atsklanda su muzikiniu instrumentu bazilijonų spaustuvės leidinyje (1768 m.). Žr. **17 iliustr.**, p. 1.
- 39 iliustr.** Atsklanda su muzikiniu instrumentu akademijos spaustuvės leidinyje (1773 m.). RZEWUSKI, Waclaw. *Wiersz na siedm psalmow pokutnych.* W Wilnie: w drukarni J.K. Mci i Rzeczypospolitey Akademickiey Soc. Jesu, 1773, 4°, p. [7]. Kopija iš: <<https://polona.pl>>.
- 40 iliustr.** Vinjetė „tupintis paukštis“ akademijos spaustuvės leidinyje (1794 m.). WYRWICZ, Karol. *Geografia czasow terazniejszych, albo Opisanie naturalne y polityczne królestw, państw, stanow wszelkich.* W Wilnie: w drukarni J.K. Mci przy Akademii, 1794, 8°. Kopija iš: VUB IV 21683.
- 41 iliustr.** Vinjetė „tupintis paukštis“ bazilijonų spaustuvės leidinyje (1767 m.). CORAZZA, Gaetano. *O kunszcie dobrego kochania Albo o miłości Boskiej Xięgi troie.* W Wilnie: w Drukarni J.K.M. XX. Bazylianow, 1767, 8°. Kopija iš: VUB IV 22451.
- 42 iliustr.** Vinjetė „angeliukas su urna“ akademijos spaustuvės leidinyje (1772 m.). CLAIRAUT, Alexis Claude. *Początki Geometrii.* W Wilnie: W Drukarni J.K.M. i Rzeczypospolitey Akadem: Soc. Jesu, 1772, 8°, p. 149. Kopija iš: VUB IV 2701.
- 43 iliustr.** Vinjetė „angeliukas su urna“ pijorų spaustuvės leidinyje (1784 m.). *Mowy na Seymie szescio-niedzielnym Grodzienskim miane roku 1784.* Tom 1. W Wilnie: w drukarni J.K. Mci i Rz. pospolitey u XX. Scholarum Piarum, 1784, 8°, p. 248. Kopija iš: VUB IV 22500.

66 Dėkoju Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai už leidimą publikuoti dokumento fragmentą.

- 44 iliustr.** Vinjetė „aukurą kūrenanti vaidilutė“ anoniminiame leidinyje (1781 m.). *Cum princeps celsissimus Adamus dux Czartoryski... Diem natalem suum obiret Ode / Nomine Basilianae Litvanae Provinciae decantata*. [Vilnius], 1781, 4°, p. [3]. Kopija iš: VUB IV 22124.
- 45 iliustr.** Vinjetė „aukurą kūrenanti vaidilutė“ akademijos spaustuvės leidinyje (1786 m.). VERNET, Jacob. *Filozof bez religji uważany w towarzystwie*. Tom 1. W Wilnie: w drukarni Krolewskiej przy Akademii, 1786, 8°, p. [3]. Kopija iš: VUB IV 21994.
- 46 iliustr.** Vinjetė „aukurą kūrenanti vaidilutė“ Varšuvos P. Zavadzkio spaustuvės leidinyje (1795 m.). *Łatwy sposob nauczenia się po rosyysku y po polsku czytac y pisac*. W Warszawie: w drukarni P. Zavadzkiego, nakładem i kosztem, 1795, 8°, p. 131. Kopija iš: <<https://fbc.pionier.net.pl>>.